

SOSIAL ØKONOMIEN

NR. 5 – MAI 1988 – 42. ÅRG.

Økes inntektsforskjellene?

INNHold:

Egenandeler ved sykehusopphold
Planleggingsavdelingen 25 år
Makrokonsumfunksjonen – EMS

Innhold

Nr. 5 1988 – 42. årg.

2

ERIK NORD:
Fordelingsvirkninger av egenandeler ved sykehusopphold

5

Planleggingsavdelingen 25 år:
TROND BERGH:
Samfunnsøkonomisk planlegging i etterkrigstiden

7

ANNEMOR KALLEBERG
Gratulerer med dagen PA!

9

STEINAR STRØM:
Vil PA overleve i 25 år til?

ARTIKLER:

11

P. ANDERS BRODIN:
Makrokonsumfunksjonen – regimeskift eller feilspesifikasjon?

18

NIELS THYGESSEN:
Frmskridt mod europæisk monetær integration gjennom EMS – og systemets mulige videreudvikling

24

EVA NYGÅRD OG
ERIK AARRESTAD:
Personlig inntektsfordeling

28

Nye forskningsrapporter:

Forsidefoto:
Samfoto AS

SOSIALØKONOMEN
ISSN 0038-1624

Byens glitrende lys

For statlige penger har vi i vår blitt fortalt at i distriktene er det flust med arbeid, billige boliger – og sola skinner alltid. I storbyen er det køsamfunn og gråvær. Og enhver utkantkommune med selvrespekten i behold har fått mottoet «ut av trengselen» på brevpapiret sitt.

Men budskapet i denne anti-urbane holdningskampanjen var vel kjent for de fleste – i den grad det er sant. For fremdeles er det jo slik at mange utkanter sliter med lite og ensidig tilbud av arbeidsplasser. Og boligprisene er mye bestemt av tilgangen på byggeklare tomter – og kan derfor ligge høyere i noen utkantkommuner enn mellomstore byer. Landlige omgivelser er tilgjengelig en halvtime fra Bergen, ikke bare i Østerdalen.

Har hensikten med kampanjen vært å få visse yrkesgrupper til å flytte på seg for at andre både skal få bo der de vil og ha et tilfredsstillende servicetilbud, synes den svært lite fokusert mot målgruppen.

Men om aspekter ved Distriktskampanjen kan virke lite gjennomtenkt, er det helt klart at vi trenger en ny debatt om distriktspolitikk. På åttitallet har sentraliseringen skutt ny fart, og flyttestrømmene mellom landsdelene begynner å ligne på dem vi hadde på sekstitallet. I tillegg er det nå storbyene og ikke lenger utkantene som har de høyeste fødselstallene.

Ironisk nok tok denne utviklingen til omtrent samtidig med at Ottar Brox proklamerte at bosettingsmønsteret så ut til å ha konsolidert seg. Økte overføringer til primærnæringene, ekspansjon i offentlig sysselsetting og liberal bruk av uføretrygding gjorde det mulig å bli værende i distriktene. Men dette var en sårbar situasjon. Ungdom med andre ambisjoner enn å bli fisker eller kommunebyråkrat dro ut.

Skyldes sentraliseringen at folk trekkes mot sosialt og kulturelt mangfold og bredde i tilbudet av arbeidsoppgaver, bør vi kanskje til dels la utviklingen gå sin gang. Men siden det også har sine negative sider å la all landets ungdom strømme til Osloområdet for å overopphete boligmarkedet og sprengte fødselsklinikkene, bør vi kanskje nytenke distriktspolitiske tiltak.

NB Tung satsing på primærnæringer og kraftkrevende industri er kanskje noe av det dummeste vi kan gjøre i en slik situasjon. Kanskje må vi gå tilbake til Brofoss gamle tanke om sentralisert desentralisering. Sats på regionsentrene utenfor Oslo – styrk en del mellomstore og mindre sentra (men ikke alle!). Politiske lokaliseringsbeslutninger er viktige her: Høyskoler, sykehus, oljevirksomhet, kulturinstitusjoner osv. betyr mye for hvilke sentra som vil utvikle seg. Et musikkteater i Bergen eller Trondheim kan være god distriktspolitikk. Trengte Nord-Norge mer en DH i Harstad enn en styrking av Universitetet i Tromsø? Hvor skal nye produksjonsmiljøer for fjernsyn ligge?

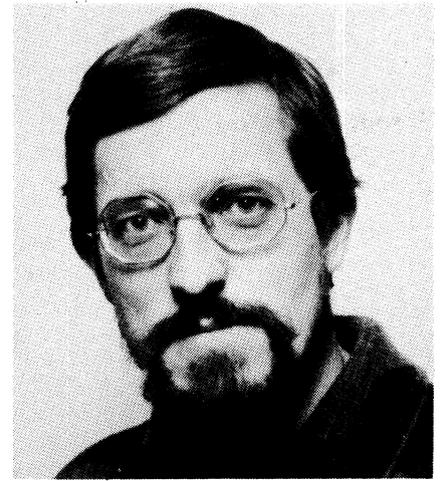
Et annet virkemiddel for senterutvikling kan være kommunesammenslåinger – og det er vel derfor de så ofte møter heftig motstand. Samferdsel er også viktig. I hovedflyplassaken må distriktenes behov for rask adgang til Oslo sentrum tas hensyn til. En ferjefri riksvei 14 vil styrke aksene Stavanger-Haugesund-Bergen – og motvirke at nesten all bosetting utenfor det sentrale Østlandet finnes i isolerte lommer.

Skal vi ta hele Norge i bruk, trengs nytenkning – og mot til å prioritere!

Redaktøren

Fordelingsvirkninger av egenandeler ved sykehusopphold

Erik Nord

Et offentlig utvalg har foreslått å innføre egenandeler ved sykehusopphold. Lave egenandeler vil neppe påvirke etterspørselen. Innføring av slike andeler kan imidlertid betraktes som en form for marginal avgiftsbelegging av befolkningen. Pasientstatistikk tyder på at 70-75 prosent av en slik avgift vil måtte betales av ufaglærte arbeidere, lavere funksjonærer og trygdede. Menn i lavstatusyrker vil rammes sterkere enn menn i høystatusyrker. Men forventede merutgifter pr. person pr. år er beskjedne i alle grupper. Innføring av egenandeler kan derfor neppe oppfattes som et tiltak med betydelige fordelingsvirkninger på sosialgruppenivå. Det er først og fremst konsekvensene for de enkeltindividene som har behov for sykehusinnleggelse som er interessante.

AV
ERIK NORD***)

1. Innledning

Innleggelse på offentlige sykehus er gratis. Det vil si at man har en form for offentlig forsikringsordning uten egenandeler, der Rikstrygdeverket er forsikringselskap og premie betales i form av folketrygdavgift.

Et offentlig utvalg har foreslått at sykehusopphold heretter skal koste 40-75 kroner døgnet for pasientene (1). Dette vil eventuelt bringe oss på linje med Sverige og Finland. Hensikten er å skaffe ekstra inntekter til sykehusene. Forslaget begrunnes også med at sykehuspasienter bør kunne betale for utgifter til mat m.m. som de ville ha hatt også om de hadde bodd hjemme.

Espen Dahl ²⁾ studerte konsekvensene av at egenandelene i primærhelsetjenesten ble hevet i 1984. Han fant bl.a. at alderspensjonister med stort forbruk fikk en økning på ca. 60

prosent i sine utgifter til lege/psykologhjelp og preparater på blå resept. Men økningen var ikke på mer enn 186 kroner per. person per. år. En viktig grunn til dette var at forbruk over et visst nivå ble fritatt for egenandel.

Hva ville fordelingsvirkningene være av å innføre egenandel ved sykehusinnleggelse?

En åpenbar virkning vil være at syke mennesker ble pålagt økte byrder. Den offentlige debatten omkring egenandelutvalgets innstilling har primært dreid seg om dette. Men i tillegg kan en spørre: Vil egenandeler ramme visse sosiale grupper eller klasser sterkere enn andre?

Jeg har i en annen artikkel (3) vist hvordan bruk av somatiske sykehus i Norge fordeler seg på sosioøkonomiske grupper. Tabell 1 gjengir hovedtallene. Ufaglærte arbeidere, lavere funksjonærer og trygdede samt barn under 16 år tilhørende disse gruppene står for tilsammen 70-75 prosent av liggedøgnsforbruket. Trygdede alene står for over 50 prosent. Hvis vi betrakter innføring av egenandeler ved sykehusopphold som en form for marginal avgiftsbelegging av befolkningen, dreier det seg altså om en avgift som innenfor somatisk sektor for 70-75 prosent sin

del vil måtte betales av grupper med relativt lav gjennomsnittsinntekt.

I denne artikkelen vil jeg vise hvordan egenandeler vil slå ut i form av gjennomsnittlig utgiftsøkning per person per år i ulike sosioøkonomiske grupper og yrkesgrupper.

2 Avgrensning

Analysen er begrenset til å gjelde somatiske sykehus.

Jeg begrenser videre analysen til å gjelde innføring av egenandel på det nivået som er foreslått av egenandelsutvalget, for enkelthets skyld her satt til 50 kroner døgnet. På dette relativt lave nivået forutsetter jeg at den enkelte gruppes forbruk av sykehusopphold ikke påvirkes av innføring av egenandel. Jeg gjør denne forutsetningen for å forenkle den videre analysen. Men samtidig virker forutsetningen ganske rimelig. Sykehusbehandling er i høy grad et nødvendighetsgode. I tillegg er det etterspørselsoverskudd i betydelige deler av sykehusvesenet (4). Det taler for at liggedøgnsforbruket ikke vil gå merkbart ned ved innføring av moderat egenandel.

Virkningen av å innføre egenandel vil under denne forutsetningen være å gi sykehuseierne økte inntekter

*) Erik Nord er siviløkonom NHH 1971. Er nå forsker ved Statens institutt for folkehelse, avdeling for helsetjenesteforskning.

**) Jeg vil gjerne takke Tor Iversen og Espen Dahl for nyttige kommentarer underveis.

Tabell 1 Liggedøgn ved somatiske sykehus i Østfold, Hedmark og Oppland i 1980 etter pasientens sosioøkonomiske status.

	Menn			Kvinner		
	Liggedøgn antall	%	Befolkn. over 19 år	Liggedøgn antall	%	Befolkn. over 19 år
1 Ufaglærte arbeidere	36 022	11,6	53 169	18 990	4,6	15 881
2 Faglærte arbeidere	14 567	4,7	27 066	2 711	0,7	2 400
3 Funksjonærer på lavt nivå	4 064	1,3	6 165	43 631	10,6	34 310
4 Funksjonærer på mellomnivå	15 457	5,0	30 322	24 797	6,0	20 938
5 Funksjonærer på høyt nivå (1)	4 445	1,4	9 219	2 855	0,7	2 417
6 Gårdbrukere, fiskere (2)	9 172	3,0	14 241	2 245	0,5	7 065
7 Andre selvstendige	7 839	2,5	12 016	5 919	1,4	4 039
8 Hjemmeværende, Studenter	13 391	4,3	7 637	64 936	15,7	49 347
9 Trygdede	163 842	52,9	45 630	217 368	52,6	63 287
10 Personer under 16 år.	18 407	5,9		12 651	3,1	
11 Uklassifiserte	22 330	7,2	6 687	17 036	4,1	18 621
Sum	309 536	99,8	212 152	413 139	100,0	218 305

(1) Inkl. «frie yrker».
(2) 98% gårdbrukere.

(som eventuelt kan brukes til å utvide tilbud eller til å unngå nedskjæringer). Forventede merutgifter pr. år for en person i en bestemt sosioøkonomisk gruppe ved innføring av egenandel vil være produktet av egenandelen (i kroner) og gruppens gjennomsnittlige årlige liggedøgnforbruk.

3 Data

Jeg har data om ulike yrkesgruppers forbruk av liggedøgn ved somatiske sykehus i fylkene Østfold, Hedmark og Oppland i 1980. Grunnen til at det er valgt et år så langt tilbake, er at pasientstatistikk i norsk sykehusvesen er svært ufullstendig når det gjelder yrke. Jeg måtte velge et år da det var mulig å supplere sykehusenes data med yrkesopplysninger fra Statistisk Sentralbyrås folke- og boligtelingsregister. Kopling av registrene skjedde via personnummer. Data om yrke er på 3-siffernivå (nordisk standard for yrkesklassifisering). Tilsammen omfatter materialet ca. 70.000 innleggelses.

Med et visst forbehold (se diskusjonsdelen) antar jeg at disse 70.000 kan betraktes som et tilfeldig utvalg i tid og rom av innleggelses ved norske somatiske sykehus generelt. Det knytter seg statistisk usikkerhet til et slikt utvalg. Usikkerheten er en funksjon av utvalgsvariansen, dvs. av at ulike tilfeldige utvalg vil gi ulike resultater. Utvalgsvariens m.h.t. liggedøgnforbruk lar seg ikke så lett beregne ved en enkel matematisk formel, ettersom fordelingen av antall liggedøgn pr. år i de fleste grupper er ytterst skjev: Majoriteten har overheadet ikke vært innlagt, mens de øvrige fordeler seg etter en klokkeformet kurve med lang høyre hale. Enkeltpersoner med lange sykehusopphold kan gi store utslag på gruppetotalen.

Jeg har estimert utvalgsvariansen ved å simulere på en datamaskin serier med trekninger av utvalg fra en populasjon med en fordeling som ovenfor beskrevet (5). Simuleringen antyder følgende 90-prosents konfidensintervall for gjennomsnittlig liggedøgnforbruk:

Utvalg	90% konfidensintervall
1000 – 2000:	+/- ca. 30% av observert verdi
4000 – 6000:	+/- ca. 20% av observert verdi
10000 – 15000:	+/- ca. 10% av observert verdi

Disse usikkerhetsmarginene må man ha i mente når man leser resultatdelen nedenfor.

4 Resultater

Tabell 2 viser at ved innføring av en egenandel på 50 kroner døgnet vil trygdede av begge kjønn få en forventet årlig merutgift på 170-180 kroner. Yrkesaktive kvinner vil rammes dobbelt så sterkt som yrkesaktive menn, men den gjennomsnittlige årsutgiften for yrkesaktive ligger ikke på mer enn 25-75 kroner per. person. Blant yrkesaktive menn er det en tendens til at egenandeler vil ramme sterkere i lavstatusgrupper enn i høystatusgrupper. Blant yrkesaktive kvinner er en slik tendens mindre tydelig.

For å belyse den sosiale gradienten blant yrkesaktive menn har jeg sett nærmere på et utvalg av konkrete yrkesgrupper. De ble valgt etter følgende kriterier:

1. De skulle være på 3-siffernivå (for å sikre homogenitet i gruppene).
2. De skulle hver ha minst 1000 menn i alderen 20-69 år i de tre fylkene tilsammen i 1980, jfr. avsnittet ovenfor om usikkerhetsmarginer.

Dette resulterte først i et utvalg på 32 yrkesgrupper (6). To av disse – gårdsarbeidere og husdyrrøkttere – ble sløyfet på grunn av et antatt sterkt innslag av familiearbeidere. Det endelige utvalget ble dermed på 30 yrkesgrupper. Disse er rangert i tabell 3 etter liggedøgnforbruk. Usikkerhetsmarginene er betydelige.

Tabell 2: Forventede merutgifter pr. person pr. år ved innføring av egenandel på kr. 50 pr. døgn på sykehus. Kroner.

	Menn	Kvinner
Ufaglærte arbeidere	34	60
Faglærte arbeidere	27	57
Lavere funksjonærer	33	64
Funksjonærer, mellomnivå	26	60
Høyere funksjonærer (1)	24	59
Gårdbrukere/ fiskere (2)	32	16
Andre selvstendige	33	74
Hjemmearb., studenter	88	66
Trygdede	180	172

(1) Inkl. «frie yrker».
(2) 98% gårdbrukere.

Grovt sett kan vi likevel si at ufaglærte arbeidere og lavere funksjonærer ligger på topp i forbruk, dernest følger faglærte arbeidere og til slutt kommer funksjonærer på mellomnivå og høyere nivå. Ved innføring av egenandeler vil forventede merutgifter for papirindustriarbeidere, vaktmestere og industrisnekkere antakelig bli minst dobbelt så store som forventede merutgifter for salgsfunksjonærer, ingeniører, lektorer og lærere.

5 Diskusjon

Tallene skriver seg fra tre utvalgte fylker. Jeg ser ingen spesiell grunn til

å anta at disse skulle skille seg vesentlig fra andre fylker når det gjelder forskjeller mellom grupper m.h.t. bruk av sykehus.

En svakhet ved tallene er imidlertid at de er fra 1980. Sammenhengen mellom sykkelighet og yrke har neppe forandret seg mye siden den gang, men alderssammensetningen i de ulike yrkesgruppene kan endre seg og dermed også de respektive gruppenes liggedøgnforbruk. Dette må tas hensyn til ved en konsekvensberegning av en eventuell innføring av egenandeler i framtida.

Jeg har funnet en sosial gradient m.h.t. liggedøgnforbruk blant yrkes-

aktive menn, men ikke blant yrkesaktive kvinner. Datamaterialet gir ikke grunnlag for å si om det gjør seg gjeldende en sosial gradient blant barn, hjemmeværende kvinner og trygdede. Å gi svar på dette er en oppgave for videre forskning.

6 Avslutning

Et viktig spørsmål er hvor stor vekt en skal legge på de fordelingsvirkningene som dataene ovenfor dokumenterer.

Etter min oppfatning forteller tabell 2 at innføring av egenandel i størrelsesorden 50 kroner døgnet ikke kan oppfattes som et tiltak med betydelige fordelingsvirkninger på sosialgruppenivå. Dertil er de forventede utgiftsøkningene pr. person per. år for beskjedne. Det er først og fremst konsekvensene for de enkeltindividene som har behov for sykehusbehandling som er interessante. Den som må gjennom et sykehusopphold på f.eks. 20 dager, vil påføres en merbelastning på 1000 kroner i forhold til dagens ordning, og det kan selvsagt virke mye. Det gjør det aktuelt å vurdere øvre grenser for enkeltpersoners innbetalinger pr. år (Egenandelsutvalget diskuterer selv dette). Vi vet dessuten at ca. halvparten av sykehuspasientene er trygdede, jfr. tabell 1. Det gjør at egenandeler ved sykehusopphold kan være vanskelig å forsvare sosialpolitisk med mindre systemet utformes slik at det tas hensyn til betalingsevne.

REFERANSER:

1. NOU nr. 7/88: Egenbetaling i helse- og sosialsektoren. Sosialdepartementet.
2. Dahl E. Sosiale fordelingsvirkninger av ny egenandelsordning. Oslo. Sosialdepartementets utredningsserie, rapport nr. 10/86.
3. Nord E. Sosiale variasjoner i sykehusforbruk. Helsetjenesten nr. 3/1988.
4. Nord E. Ventelistene ved offentlige sykehus. Helsetjenesten nr. 3/87.
5. Nord E. Sosiale variasjoner i sykehusbruk. Statens institutt for folkehelse, avdeling for helsetjenesteforskning. Arbeidsnotat nr.1/88.
6. Statistisk Sentralbyrå. Folke- og boligtellingen 1980. Yrkesaktive etter kjønn, alder og tre-siffer yrke i Østfold, Hedmark og Oppland. Særutskrift 1987.

Tabell 3: 30 yrkesgrupper rangert etter liggedøgnforbruk pr. 100 personer pr. år. Østfold, Hedmark og Oppland 1980. Menn.

Yrkesgruppe	Antall menn 20-69 år	Liggedøgnforbruk pr. 100 pers. pr. år
Salgsfunksjonærer (kontor)	1 680	30
Over- og avd. ingeniører	1 326	33
Telereparatører og -montører	1 104	34
Ingeniører/tekniske ellers	4 152	36
Lektorer og adjunkter	1 707	36
Lærere	2 793	37
Butikksjefer	1 384	38
Vare- og lastebilsjåførere	6 765	41
Elektrikere	2 832	46
Anleggsmaskinkjøpere	2 670	48
Maskin- og motorreparatører	4 674	51
Skogsarbeidere	2 329	51
Bussjåførere	1 287	55
Verkstedmekanikere	2 439	56
Rørleggere	1 819	57
Bedriftsledere	5 353	61
Platearbeidere	1 243	61
Sveisere, brennere	1 656	61
Sagbruks- og høvleriarbeidere	2 415	63
Bygningsmalere	1 150	66
Butikk ekspeditører	2 891	67
Bygningsarbeidere (tre)	7 934	68
Gårdbrukere	11 764	71
Lagerarbeidere	2 732	71
«Øvrige» innen kontorarbeid	1 453	71
Stein, jord- og sementarbeidere	3 846	75
Detaljister	1 493	77
Industrisnekkere	1 854	78
Vaktmestere m.fl.	1 590	85
Papirindustriarbeidere	1 203	87

Planleggingsavdelingen

25 år

Planleggingsavdelingen i Finansdepartementet feiret sitt 25-års jubileum 25. februar i år. De følgende tre innleggene er basert på taler som ble holdt på jubileumsarrangementet.

Samfunnsøkonomisk planlegging i etterkrigstiden

AV
TROND BERGH*)

Litt om bakgrunnen for opprettelsen av Planleggingsavdelingen

Planleggingsavdelingen er med sine 25 år en forholdsvis ung plante i floraen av norsk planleggingsorganer. Den store pionertiden var over da avdelingen begynte sin virksomhet i 1963. Den som skal forsøke å sette dette nye tilskuddet inn i en større sammenheng må derfor gå tilbake til 1940- og -50-tallet, til den perioden da sosialøkonomene og den samfunnsøkonomiske planlegging gjorde sitt store inntog i norsk politikk. Det har – litt forenklet – etter hvert festnet seg to ganske ulike tolkninger av dette nye innslaget, som fikk ikke minst borgerlige politikere til å akke seg over lærd abrakadabra og til å se en ny fare for demokrati og folkestyre i de unge, styrelstne sosialøkonomer. Den ene tolkningen har fremhevet at planleggingen etter hvert er blitt gradvis mer omfattende og avansert, ikke minst gjennom et raffinert modellverktøy. Dessuten blir det hevdet at den nye planleggingspolitikken har hatt stor reel betydning for den økonomiske utviklingen. Den gir, sies det, svært mye av forklaringen på den lange vekst- og velstandsperioden etter krigen. Den andre og langt mer kritiske tolkningen, som forøvrig har fremtredende talsmenn i Planleggingsavdelingen, ser planleggingen som langt mindre fullkommen og mer som en fasade som dek-

ket over en langt mer komplisert og vesentlig mindre styrt utvikling.¹⁾

Mitt siktemål er ikke å avsi noen dom i denne debatten om hva som er myte og hva realitet. Men jeg kunne ha lyst til å trekke fram noen av de forholdene som kan legges i vekstkålen. Det er for det første – og her har jeg vanskelig for å se at noen kan være uenige – ingen tvil om at de unge sosialøkonomene næret store ambisjoner da de trådte inn på arenaen etter krigen. Vi må vel kunne kalle den første etterkrigstiden en visjonær – og vel også en «misjonær»-periode. Troen var sterk på at de økonomiske mekanismer og årsaks-sammenhenger nå endelig var avdekket og på at man hadde de nødvendige virkemidler til å styre økonomien – hvis politikerne bare ville. «En har således full kontroll over de omstendigheter som kan føre til inflasjon», fortalte Erik Brofoss mer eller mindre svimslatte stortingsrepresentanter i sin berømte maratontale i februar 1946.²⁾

Økonomene fikk et langt stykke på vei politikkerne med seg på en ny økonomisk politikk preget av nye, djerne mål og ikke minst av et vidt spektrum av nye virkemidler. Til å begynne med var det de direkte re-

Trond Bergh

guleringene som gjenreisningen krevde, som samlet mye av oppmerksomheten. Men jeg synes, ikke minst ut fra våre dagers problemer, at det er kanskje vel så interessant å merke seg hvordan det ble lagt opp til store importoverskudd og til en usedvanlig ekspansiv penge- og finanspolitikk, i trygg forvisning om at eventuelle uheldige bivirkninger kunne holdes i sjakk.

Et karakteristisk uttrykk for denne dristigheten og styringstroen på tvers av markedskreftene finner vi hvis vi f.eks. slår opp i Dagbladet for 25. august 1945. Her står det en interessant artikkel av den unge sosialøkonomen Eivind Erichsen med tittelen «Den lave rente som et viktig ledd i moderne aktiviseringspolitikk». Hovedbudskapet er at den lave rente må være et sentralt virkemiddel i en aktiviseringspolitikk som sikter mot full sysselsetting og full utnyttelse av produksjonsmidlene. Men Erichsen ser heller ikke bort fra at den lave rente er en riktig politikk selv i en økonomi som går for fullt og vel så det. «Det er nok mulig at en høy rente stort sett får folk til å konsumere en mindre del av sin inntekt enn en lav rente», skriver han, men tilføyer: «skjønt også det er tvilsomt». En av de tenkelige innvendinger mot den lave renten måtte være, heter det videre, at den kan føre til betalings- og valutavansker. Men ifølge artikkelforfatteren er også det problemer som kan løses. Betalingsvansker trenger ikke å føre til at aktiviserings-

¹⁾ Eksempler på de to ulike tolkninger er Peter Jakob Bjerve, «Utviklingstendensar i norsk planlegging gjennom 30 år», *Samfunnsøkonomiske studier nr. 26* (Oslo 1975); og Per Schreiner, «Myten om norsk planlegging», *Kontrast, nr. 8*, 1967.

²⁾ Sitert etter «Norges økonomiske og finansielle stilling» (Oslo 1946) s. 37.

*) Trond Bergh er cand.philol. fra 1973, er nå forsker ved Bedriftshistorisk senter, BI.

politikken må avvikles, fordi disse vansker kan «avhjelpes ved direkte inngrep i utenrikshandelen, ved investeringskontroll eller ved andre tiltak». Også faren for prisstigning blir avvist. Dvs. en viss prisstigning ses, i god keynesiansk ånd, ikke som noen ulykke. Dessuten, skriver Erichsen, «er det noe som heter priskontroll».

Det som slår en er hvor sterk tiltroen var til reguleringer og kontroll. Men jeg vil tro at en av de erfaringer som tidlig meldte seg var at direkte reguleringer nok var vesentlig mer komplisert å håndtere enn mange hadde antatt. Ikke minst de administrative problemene synes å ha vært undervurdert. Blandt annet viste det seg under gjenreisningen at det ofte var ikke-regulerte, dvs. ikke-prioriterte, sektorer som ekspanderte. Omsetningen – og fortjenesten – ble høyest på produkter som folk trengte minst, men som det var mulig å skaffe seg. Det var således neppe uttrykk for god eller bevisst planøkonomi at det fra 1945 til 1950 kom til 80 nye skofabrikker og nesten 200 nye bedrifter i lærvareindustrien. Som Konrad Nordahl sa det, det aller meste av dette var bedrifter som «under friere økonomiske forhold ingen berettigelse har». ³⁾ Av slike grunner var det nok ingen sterke prinsipielle motforestillinger mot å orientere seg i retning av mer genefelle penge-, kreditt- og finanspolitiske virkemidler og mot en mer åpen og markedsorientert økonomi, slik som det skjedde på 1950-tallet. Men denne utviklingen skapte nok en viss usikkerhet, tror jeg, om man egentlig hadde noen tilstrekkelig gode virkemidler, særlig til å begynne med. Etter hvert forsvant imidlertid mye av usikkerheten, og mange økonomer måtte innse, til egen overraskelse, at markedet kunne være et meget effektivt styringsredskap.

Det store problemet på 1950-tallet ble derfor ikke i og for seg valget av virkemidler, men å få kontroll over en overopphetet økonomi, som økonomene med sin ekspansive resept selv hadde vært med på å skape. Jeg vil således ikke bare legge skylden på politikkerne for at norsk økonomi gjennom det meste av etterkrigstiden har befunnet seg i en bekymringsfull ubalanse. Spørsmålet er om ikke økonomene selv lenge undervurder-

te de langsiktige skadevirkningene og styringsproblemene av en slik politikk. Det er liten tvil om at politikkerne ble vanskelige å få med på upopulære tiltak som renteheving og nye avgifter når innstramningspolitikken måtte settes inn, som f.eks. midt på 1950-tallet. Men burde ikke regjeringens økonomiske rådgivere selv ha ropt et klarere varsko på et tidligere tidspunkt? Eller gjorde de det – uten å bli hørt?

Det er egentlig ikke så vanskelig å forstå de første etterkrigsårenes tro på plan og styring. Erfaringene fra mellomkrigstidens kriser og ikke minst fra krigen og krigsøkonomien hadde, sammen med teoretiske nyvinninger, naturlig nok skapt nye holdninger og forventninger. Særlig krigstidserfaringene synes å ha vært viktige for mange. Som Erik Brofoss formulerte det: «Krigen kom til å gi erfaring som måtte bli bestemmende både for vurderingen av denne mellomkrigsperiode og for mulighetene etter krigen. Det at til ødeleggelsesformål var det mulig å omorganisere og lede det økonomiske liv slik at det ble full sysselsetting og at en kunne skape en voldsom ekspansjon i produksjonen til krigsformål. Den refleksjon måtte melde seg hos alle at det måtte være mulig å oppnå det samme til fredsformål» ⁴⁾.

Men noe av bekymringen var at slett ikke alle innså dette. Det kunne gjelde regjeringsmedlemmer og kanskje særlig stortingsmenn preget av distrikts- og «kommunalpolitiske» holdninger. Planøkonomene har stort sett gjennom hele etterkrigstiden beklaget seg over den politiske uforstand og kanskje ikke minst på 1940- og -50-tallet. En naturlig motreaksjon kan selvsagt være å beklage seg over økonomenes politiske uforstand. Jeg vil imidlertid tross alt tro at det har vært mindre økonomisk planlegging i elfenbenstårn i Norge enn i mange andre land. Den klare administrative integrering i regjeringskontorene har vært med på å sørge for det. I land hvor planleggingsapparatet har stått mer fritt har kanskje planene vært mer «rasjonelle», men hva skal en egentlig med planer som er så «rasjonelle» at de ikke lar seg realisere?

Like bekymringsfullt som uforstandige stortingsmenn var det nok at mange andre land ikke tenkte som

oss her hjemme. Særlig sterk ble skepsisen mot mange av landene på kontinentet. Her finner vi utvilsomt mye av bakgrunnen for mange sosialøkonomers senere skepsis mot norsk EF-medlemskap. Selv Arne Skaug, som etter hvert skulle bli en meget aktiv tilhenger av økonomisk integrasjon, sa dette i 1950 om forskjellene mellom norsk og europeisk økonomisk politikk: «De hevder *laissez faire*. Den såkalte finansielle stabilitet hvorved de synes å mene en svak depresjon og motstanden mot kontroll og regulering er for dem avgjørende. De er stort sett mot inntektsutjevning, og ofte mot offentlige investeringer og kontroll av investeringer. De ser frigjøring av handel som et mål i seg selv, men motarbeider ofte resultatene av denne frigjøring dels ved en deflasjonspolitik og dels ved beskyttelsestiltak av forskjellig art, de er ikke overvettets bekymret over den inngåtte forpliktelse til å holde full beskjeftigelse» ⁵⁾.

Hvorvidt dette er en riktig beskrivelse skal jeg ikke vurdere, men antagelig så man mer gammel-liberalisme både i Europa og ikke minst i USA enn det var grunnlag for. I ettertid kan forestillingen om at det helst var Norge og noen ganske få andre land som hadde funnet den rette medisinen virke noe overdreven. Men som sagt: Jeg synes ikke holdningen er vanskelig å forstå eller forklare. Og det interessante er jo at selv om den kontinentale politikken ble oppfattet som bekymringsfull, rådet det ingen stor frykt for at Norge skulle bli et hjelpeløst offer for internasjonale konjunkturer. Det gjaldt bare å ha beredskapen klar, f.eks. i form av aktiviseringsplaner utarbeidet i forbindelse med langtidssprogrammene.

Langtidsplanleggingen kom først i faste former i 1963. Men det innebærer ikke at langsiktig planlegging ble ansett som uviktig før den tid. Snarere ble den fra første stund oppfattet som grunnleggende, som selve essensen i planleggingen. Brofoss sa det slik en gang (i 1950): «Planøkonomien . . . stiller krav om at en ikke skal tenke ut fra bare den dagsaktuelle situasjon, men i langt større perspektiv. Uten å gå så langt som Lenin, da han sa at arbeiderbevegelsen måtte tenke i kontinenter og århundrer, er det nødvendig at en sø-

³⁾ Sitert etter Trond Bergh, *Storhetstid, Arbeiderbevegelsens historie 1945–1965* (Oslo 1987) s. 235.

⁴⁾ *Ibid.*, s. 160.

⁵⁾ Sitert etter Helge Pharo, «Norge, EF og europeisk samarbeid» (Oslo 1988). Foreløpig manuskript.

ker å stille opp langtidsprogrammer og virkelig følge dem uansett om det i en bestemt situasjon kan falle vanskelig». ⁶⁾

Og her er vi vel ved kjernepunktet når graden av planøkonomi på 1940- og 50-tallet skal vurderes. I hvilken grad lyktes man å holde fast ved den langsiktige politikken, selv når den innebar upopulære tiltak? At langtidsplanene opptok en betydelig del av planleggerens tid og energi kan vi raskt konstatere. Allerede tidlig i 1946 ble det fremlagt en dristig, 5-årig gjenreisningsplan, deretter begynte man å arbeide med tanken om 3-årsplaner, før langtidsprogrammet for OEEC i forbindelse med Marshallhjelpen ble utarbeidet i 1948. Og dette ble avløst i 1953 av vårt første «selvstendige» langtidsprogram. Langtidsplanleggingen, den overordnede form for planlegging, var i god gjenge før Planleggingsavdelingen ble opprettet.

Men nye statlige organer opprettes jo gjerne når problemene trenger seg på. Var så Planleggingsavdelingen unntaket fra denne regelen? Eller var den et uttrykk for manglende samsvar mellom ambisjoner og virkelighet på 1940- og 50-tallet? På den ene sida kan vi konstatere at utviklingen i hovedtrekk utvilsomt gikk slik planene skisserte. Problemet var

snarere at utviklingen gikk langt raskere enn planlagt. Gjenreisningsplanens mål ble gjennomført hurtigere enn forutsatt, og også de etterfølgende langtidsprogrammernes vekstmålsettinger ble mer enn oppfylt. Og så kan en jo spørre om overoppfylte programmer egentlig er god planlegging.

Vel så interessant er det kanskje å merke seg at veksten til dels gikk i andre retninger enn den planlagte. På punkter hvor programmene annonserte klare omprioriteringer var det ofte dårlig samsvar mellom plan og utvikling. Langtidsprogrammet fra 1953 forsøkte f.eks. å prioritere offentlige investeringer i samferdsel, undervisning og helsestell. Men nettopp på disse områdene ble det særlig stor avstand mellom plan og utvikling. Det var med andre ord store problemer med å realisere de langsiktige mål innen den sektor som man presumtivt skulle ha de beste muligheter for å styre. Og her tror jeg vi nærmer oss en forklaring på at det tidlig på 1950-tallet ble nødvendig å styrke langtidsplanleggingen. Den offentlige sektor ble stadig viktigere, men samtidig vanskeligere å styre. Det var først og fremst her Planleggingsavdelingens oppgave skulle ligge.

Mitt lille tilløp til konklusjon må således bli at planleggingsavdelingen

ble til i en situasjon da det ble stadig klarere erkjent at det eksisterende planleggingsapparatet egnet seg langt bedre til å utforme planer enn til å gjennomføre dem. Og det var et typisk trekk ved den rådende tenkning om plan og styring å angripe problemet gjennom en administrativ nyskaping. Men det kan være grunn til å minne om at Planleggingsavdelingen var tenkt bare som en av to nye bærebjelker. Det skulle også opprettes et Planleggingsråd med bred representasjon fra stat, organisasjoner og forskning. Tanken var gjennom et slikt intimt og forpliktende samarbeid å gjenskape mye av den konsensus som hadde preget gjenreisningsperioden og som ble oppfattet som nødvendig for en effektiv planøkonomi. Men hele prosjektet strandet på uenighet om hvordan rådet skulle organiseres. Derfor forble dette kanskje mest grunnleggende problemet for både utarbeidelsen og gjennomføringen av en langsiktig økonomisk politikk, uløst. Og det letes vel fortsatt etter konsensuskapende organer og prosesser. Planleggingens mest grunnleggende problem har vært og er den politiske prosess, presiseringen av målene og særlig prioriteringen mellom dem og den politiske oppfølgingen for å sette dem ut i livet.

⁶⁾ Bergh, op. cit., s. 246.

Gratulerer med dagen PA!

ANNEMOR KALLEBERG*)

Institusjoner som jubilerer kan sammenlignes med personer som har fødselsdag. Barn ser fram til hver ny fødselsdag med forventning. Det er ikke bare fordi de får gaver og kanskje skal ha selskap. Like viktig er det nok at feiringen markerer en nesten magisk overgang fra en årsklasse til en annen. Det er mye en 12-åring kan gjøre som overhodet ikke kommer på tale for en 7-åring. For voksne og for institusjoner er aldersrollene

mere uklare. Men også i voksenlivet og institusjonslivet er det mange kritiske overganger, med sine problemer og nye muligheter. Mitt spørsmål er hvordan PA's alder kan forstås med menneskelivet som målestokk.

Det er lite treffende å karakterisere jubelanten som en ungdom. Tiden da unike førstegangsopplevelser sto i kø, er et tilbakelagt stadium. PA har gått over i de voksnes rekker. Også de første, eksperimenterende voksenårene er et tilbakelagt stadium. Det samme kan sies om den neste fasen i voksenlivet, som gjerne er preget av hektisk strev med etablering, satsing på å vinne anerkjennelse, samtidig som en skal holde styr på og oppdra avkom. PA framstår i dag som en erfaren og selvsikker aktør, som smidig både påvirker og tilpasser seg

Annemor Kalleberg

omgivelsene. PA ligner mest en moden 40-åring.

Både personer og institusjoner bærer preg av den årgangen de tilhører. Mennesker som fikk sterke og varige inntrykk under depresjonsårene i mellomkrigstiden har noe felles. De

*) Annemor Kalleberg er sosiolog fra 1975. Hun har vært eng. underdirektør i Planleggingsavdelingen i 2 år, og arbeider nå som forsker ved Norges Kommunal- og Sosialhøgskole.

har noe som atskiller dem fra dem som f.eks. vokste opp i den tidligere etterkrigstiden. Institusjonene er preget av bestemte tenkemåter og verdier. Vi kan se spor av etablerernes sosialdemokratiske idealer og visjoner i PA's oppbygging. PA's oppgave er å bidra til skrittvis reform gjennom kompromissløsninger som flest mulig kan godta. Institusjonenes hovedprodukt, Langtidsprogrammene, skal være dokumenter basert på innsikt vunnet gjennom rasjonell planlegging. Men de skal samtidig reflektere politiske mål og ønsker i store grupper i befolkningen.

«Den norske modellen» for velferdsstatsutvikling bygger på de samme verdiene som jeg fikk innprentet gjennom barndoms- og ungdomsårene. Da beslutningen ble fattet om å opprette PA som et eget organ for langtidsplanlegging, gikk jeg i mitt 18. år. Jeg hadde da ingen kjennskap til den Stortingsproposisjonen som ble lagt fram. Men jeg var i ferd med å bli bevisst hva som var innholdet i min politiske «barnetro» – en tro og en tenkemåte som jeg senere har fått anledning til å prøve ut blant annet i PA. I 1961 dro jeg ifølge med vel 130 andre gymnasiaster med jettfly «ut i eventyret». Vi var American Field Service stipendiater som skulle oppholde oss ett år på forskjellige steder i USA, bo i familier og gå på High School. Mitt nye utsiktspunkt, både til det amerikanske samfunn og de forholdene jeg kom fra i Norge, var Grandview Rd. Kansas City. Jeg holdt mer enn hundre foredrag om Norge det året jeg var i USA. Paradoksalt nok var det dette som gjorde at jeg for første gang dannet meg en klar mening om sosialdemokratisk institusjonsbygging.

«Eventyret om Golfstrømmen» og historien om den særegne, norske velferdsstatsmodellen var populære temaer. De «vantro» amerikanerne kunne hverken begripe at vannet i norske fjorder kunne bli så varmt at det gikk an for barn å bade der, eller at det var politisk oppslutning om at det offentlige skulle ha ansvar for helse. Jeg tok utgangspunkt i mine erfaringer som legedatter fra Drammen, og forklarte at det offentliges ansvar ble varetatt ved løsninger preget av kombinasjoner mellom offentlige og private, frivillige og obligatoriske tiltak. Visjonen var et bedre utbygd og likt helsetilbud til alle. Det ville kreve stadig større offentlig en-

gasjement. Men derved var det vel ikke sagt at det ikke var plass også til private aktører, som det katolske hospital og Røde kors sykepleieskole i min hjemby? Det virket også utenkelig at pasientene skulle bli fratatt sine rettigheter til å oppsøke den legen de hadde mest tillit til, eller at offentlige og private leger ikke skulle kunne samarbeide i faglige spørsmål.

I 1970-årene så jeg sosialdemokratiets ambisjoner med samfunnsvitenskapelige øyne. Det var da ikke så lett å si hvilken form for likhet en var ute etter. Dertil kom vanskene med å få gjennomført tiltak slik at de virket etter intensjonene. Videre var det spørsmål om hvordan statlige tiltak kunne stimulere til aktiv deltakelse på grunnplanen på forskjellige områder i samfunnet. For meg, og mange av min generasjon, var det tiden for politisk kritikk, snarere enn for konstruksjon.

På et seminar i økonomisk sosiologi på Ustaoset i 1979 holdt Per Kleppe et foredrag der han stilte spørsmålet om hvorvidt helhetlig samfunnsplanlegging var mulig. Han understreket sterkt behovet for å trekke inn andre faggrupper ved siden av økonomene. Jeg ble inspirert til å tenke gjennom om min faggruppe hadde noe konstruktivt å bidra med. Noen å senere, som leder for Åpningstidsutvalget, fikk jeg rikelig anledning til å teste min sosiologiske fantasi i praksis. I arbeidet med dette utvalget lærte jeg å verdsette byråkratiet. I PA satt sekretæren, og der var det flere som kunne gi gode råd. For meg som formann var gode råd dyre. Det var ikke lett å utforme tiltak med sikte på å forandre samfunnets tidsrytmer. Det oppsto dessuten vanskeligheter fordi utvalget ble opprettet av en regjering og overtatt av en annen.

Da jeg kom inn i PA i 1985, var jeg allerede godt kjent med forholdene. Likevel var det en ny erfaring å tilhøre den indre krets som ble innkalt til avdelingsmøter rundt ekspedisjons-sjefens bord. Hva lærte jeg, og hva hadde jeg å bidra med? Nye medarbeidere i PA blir tatt vare på av andre med erfaring, som vet hva som fungerer; og som kan ta standpunkt ut fra et spinkelt grunnlagsmateriale. Det er flust med utfordrende oppgaver å ta fatt på og gode muligheter til å øve innflytelse. Men hvem som helst kan føle seg liten hvis en våger å se opp fra strevet med rutinearbeidet og tar inn over seg de økono-

miske og samfunnsmessige utfordringene. Ikke minst gjelder det spørsmålet om ombygging av den offentlige sektoren.

PA står i dag ved en skillevei. Situasjonen kan sammenlignes med menneskers middelalderkrise. Ved alle overganger mellom forskjellige alderstrinn blir selvbildet utydelig. Men det er framfor alt i middelalderstadiet symptomene kan være smertefulle. Det henger sammen med at det alltid er sider ved oss selv som er blitt neglisjert, og som nå må få komme til uttrykk for at vi ikke skal stagnere. Menn må finne sitt kvinnelige jeg, kvinner sitt mannlige. En ny balanse må søkes mellom produksjon og omsorg, mellom selvstendighet og avhengighet. Det dreier seg om å søke ett nytt meningsinnhold i tilværelsen.

Vi kan med andre ord snakke om en skapende krise. Hva betyr dette i institusjonslivet? For PA, som for andre institusjoner som har sin fortid knyttet til sterk økonomisk vekst og velferdsstatsutbygging, må det bli mye famlig når situasjonen isteden først og fremst krever ombygging og omstilling. Kort tid før dette jubileet ble det produsert en Stortingsmelding av Langtidsprogramkarakter i PA. Den største utfordringen i den sammenhengen var nettopp å klargjøre de nye utfordringene i denne situasjonen.

For å svare på den utfordringen, er det nødvendig å skrive klart og tenke nyskapende. Men nå er det velkjent at det blir lagt stor vekt på å skrive godt norsk i de dokumentene som kommer fra PA. Institusjonen er ved flere anledninger blitt omtalt ikke bare som et lærested i økonomisk planlegging, men som et språkakademi. (Unnskyld «langtidsprogramkarakter» i forrige avsnitt!). Da den siste stortingsmeldingen ble skrevet, ble det engasjert en norsk-filolog for å rette opp feil og rydde vekk unødig fagsjargong. For alle som var med i denne arbeidsprosessen var dette utvilsomt svært lærerikt. Men dessverre er det begrenset hvor store forbedringer en kan oppnå ved å forholde seg mer bevisst til vokabular og setningsbygning. Språkkonsulenten pekte blant annet på at «større» og «mindre», «øker» og «minker», ble brukt i tide og utide. For å klare å rette på dette, måtte en klargjøre nærmere de verdier og mål som ble lagt til grunn for å analysere samfunnsutviklingen.

Uten nytt verktøy og nye visjoner er det fare for at planleggingsoppgavene krymper, utvikles til redskap for særinteresser og passiviserer viktige grupper i befolkningen. Det rare er at noen ganger kan de mest fruktbare

visjoner finnes ved å gripe til enkelte elementer i ens egen historie og oppvekst. Kanskje vi i dag har noe å lære av de fleksible og komplekse pakkeløsninger fra opphavsperioden, løsninger som kombinerer privat og of-

fentlig, lekmen og profesjonelle?

Jeg ønsker PA tillykke med dagen og de store utfordringer for fremtiden.

Vil PA overleve i 25 år til?

AV
STEINAR STRØM*)

Hvis svaret på spørsmålet i overskriften skal bli nei, må det enten være fordi PA har lyktes så godt at planlegging nå er blitt overflødig eller fordi avdelingen har gjort så mye galt at den bør legges ned eller, beslektet med det siste, planlegging er ikke mulig og forsøk på det vil bare gjøre vondt verre. De fleste vil nok mene at ingen av alternativene er aktuelle, men hevet over enhver eksistensiell diskusjon er ikke i PA. Jeg har i det siste vært på flere besøk i Chicago. Universitetet der har ikke akkurat vært kjent for en søkende og positiv holdning til makroøkonomisk planlegging (Universitetsmiljøet i Chicago har mange andre gode sider). På spørsmål fra en amerikansk kollega om hva jeg underviste i ved Universitetet i Oslo måtte jeg innrømme at det var «Makroøkonomisk Planlegging». Hvis jeg skulle gjort det i Chicago, uttalte min kollega, ville jeg blitt plassert som hjemmehørende i en etnisk minoritet med særlig ansvar for undervisning av meningsfeller.

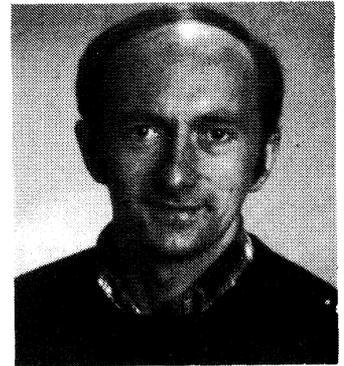
Som kjent har Chicago-miljøet vært en pådriver i å bringe inn rasjonell forventningsdannelse i mikro- og makroteorier. I forbindelse med de siste teorier er rasjonelle forventninger den reneste dynamitten. Påstanden er at det er ikke mulig å påvirke aktørenes handlinger med en systematisk politikk, hvis aktørene har rasjonelle forventninger. Bare en tilfeldig inngripen som pr. definisjon ikke er gjennomskubar, kan ha virkning. Men hva skal en med en tilfeldig inngripen?

Rasjonelle forventninger i makro- og mikroteorier kom raskt til å prege lærebøker og undervisning, og ikke

bare i USA. Kurset i planlegging i det sosialøkonomiske studiet innledes for tiden med en sekvens om rasjonelle forventninger. Studentene er til å begynne med litt forvirret over å høre at det er tvil om kursets eksistensberettigelse. De pustet lettet ut når konklusjonen til slutt kommer om at planleggingens impotens ikke er tilfelle.

Planlegging er altså mulig og planleggingsoppgavene, eller bedre – planleggings- og koordineringsoppgavene – er mange og nesten like uløste som de var ved starten på sosialøkonomiens gullalder i norsk statsadministrasjon. Det er illustrerende å sitere Ragnar Frisch fra 1945: «En står overfor sentrale, praktiske utrednings- og planleggingsoppgaver. Først og fremst gjelder det de store samgripingsproblemer, dvs. drøftelsen av hvorledes de generelle lønns-pris-valuta-penge- og skatteproblemer griper inn i hverandre. Disse problemene må en leve seg inn i og en må ha det som livsoppgave å løse dem.» (Ragnar Frisch: «Økonomisk forskning og undervisning i Norge», Statsøkonomisk Tidsskrift, 1945).

At oppgavene fortsatt er nesten like uløste, er kanskje en unødvendig beskjedenhet på fagets vegne. I hele etterkrigstiden er det gradvis blitt utviklet et planleggingsverktøy som holder høy internasjonal klasse. Jeg tenker på utbyggingen av nasjonalregnskapet, utviklingen av budsjetteringsmodeller som MODIS og apparatet rundt nasjonalbudsjetteringen. Administrasjonen og politikerne har her fått et opplegg som flere ganger årlig minner dem om «..det ubønhørlige realøkonomiske bokholderi». (Trygve Haavelmo: «Stabilitet på lang sikt», Statsøkonomisk Tidsskrift, 1955). Derimot har vi vært mindre flinke til å foreta adferdsstudier av individer, bedrifter og organisasjoner, og til å trekke resultater av

Steinar Strøm

slike studier inn i planleggingen. Vi lever fortsatt i en blandingsøkonomi med desentraliserte beslutningstakere hvorav flere også synes godt i markedet.

Et annet område som ikke har vært prioritert godt nok i planleggingen og i mange sammenhenger er blitt overlatt andre faggrupper, er ressursallokeringsproblemer. I flere tiår har økonomiske lærebøker og forskningsrapporter vært opptatt av den mangelfulle effektiviteten i ressursallokeringen i en privat økonomi. Politisk inngripen av ulike slag kan også gi en redusert effektivitet i bruken av ressurser. Bare i svært beskjeden grad har synspunkter av dette slaget funnet vegen til sentraladministrasjonens planleggingsopplegg. Noe av skylden må forskerne og forskningsformidlerne selv ta, men sentraladministrasjonens manglende interesse har også hatt sin betydning. Det har imidlertid vært flere gledelige kontakter i det siste.

Hvilke faglige utfordringer vil PA stå overfor i tida fremover?

Min generasjon av økonomer ble preget av en styringsoptimisme. Arbeidsledighet og jobbetid var noe som hørte 1930 åra til, og lærebøker i offentlig økonomi ble innledet med unnskyldende avsnitt om hvorfor en skulle drøfte arbeidsledighet og betalingsbalanseproblemer. Olje- og gassfunn gjorde at det tok noe lenger tid for oss enn andre å bli minnet om kapitalismens evne til å gi gamle lærebøker livets rett. Forskning og diskusjon om kortsiktige stabilitetsproblemer har tatt seg kraftig opp i Norge.

*) Steinar Strøm er cand. oecon. fra 1968, er nå professor ved Sosialøkonomisk institutt.

Et gledelig trekk er forsøkene på å ta innover seg at vi lever i et organisasjons- og forhandlingssamfunn. Spill- og forhandlingsteori er på rask veg inn i lærebøker og anvendt forskning, både i makro og mikro. De elegante klassiske, neoklassiske og nye klassiske byggverk er i ferd med å bli forlatt. Men til forventningsfulle sosiologer og andre som dermed tror at vi er i ferd med å flytte inn i telt og flakke rundt på sosiologers vis i det vitenskapelige ørkenlandskap, vil jeg si: Nye byggverk er på veg opp, tuftet på spillteoretiske formuleringer. Jeg må likevel innrømme at vi går mot et noe løsere og mer uryddig modellgrunnlag med mindre slagkraftige likevektsbegrep enn i den neoklassiske teorien. En viktig gren av denne teoriretningen gjelder påvisningen av at når organisasjonene overlates til seg selv, kan det oppstå resultater som er individuelt rasjonelle, men kollektivt ikke. Virkemidlene som kan frembringe kollektivt rasjonelle resultater i et organisasjonssamfunn, er imidlertid mer grumsete enn i mer rene markedsøkonomier. Politisk økonomi vil bli en del av fagets fremtid og noe er allerede med i det reviderte pensum i samfunnsøkonomisk planlegging ved Universitetet i Oslo.

For planleggerne sentralt kan det bli like viktig å drøfte forhandlingsopplegg og institusjonelle forhold som å drøfte tidspunkt for og dosering av endringer i offentlige utgifter og inntekter. Noen kunne ønske seg smulere farvann i form av et samfunn uten organisasjoner, men det er et like uaktuelt alternativ som tidligere

lærebøkens visjoner om frikonkurransesamfunnet. Dette forhindrer ikke at det deorgansierte frikonkurransesamfunnet egner seg som referansealternativ i drøftingen av allokeringsproblemer.

Et interessant tema for sentrale planleggere vil være organiseringen av den offentlige sektoren selv. Er kommuner og fylkeskommuner med eller motspillere i løsningen av nasjonale stabiliserings- og allokeringsoppgaver? Har vi en optimal institusjonell offentlig struktur? Hva kan oppnås ved å slå sammen kommuner og bør fylkeskommunene legges ned?

Et annet hovedtema som preger deler av forskningen allerede og som planleggerne vil møte i fremtiden, er evnen til å håndtere kompliserte modeller og store datamasser. Modellmessig går vi mot et system hvor vi kan holde styr på og identifisere mikroenhetene. I den sentrale planleggingen vil en derfor bli i stand til *samtidig* å se virkningene av politikkendringer på husholdningers og bedrifters adferd og på makrostørrelser og inntektsfordeling. Skillet mellom mikro og makro vil bli mindre skarpt. Tidspunktet for når sentraladministrasjonen kan ta i bruk et slikt verktøy er avhengig av prioriteringen av avendt mikroøkonometrisk forskning.

Et tredje tema er planlegging over tid og under usikkerhet. Norges sterke avhengighet av olje og gass og veksten, fallet og svingningene i oljeprisen har synliggjort usikkerhet som planleggingsproblem. Viktige stikkord i den forbindelse er risiko-

spredning og optimal næringsstruktur. Det er ikke opplagt at en privat økonomi overlatt til seg selv vil gi samfunnsøkonomiske optimale avveininger av forventet avkastning og varianser/kovarianser. Hvis svaret er nei, hvilket det trolig er, så blir det planleggenes oppgave å finne fram til virkemiddel som løser dette avveiningsproblemet.

Et fjerde tema er dynamiske strategier. PA's arbeidsområde er først og fremst langsiktige «planer». I en verden preget av usikkerhet vil det imidlertid være et løpende behov for å korrigere langsiktige mål og marsjens retning og fart i lys av stadig ny informasjon. I den forbindelse vil det være viktig å avgjøre om det skal svinge like sterkt hjemme når det svinger i utenlandsmarkedene. Det er ikke lenger god latin i planleggingssammenheng å følge Erik Brofoss' råd om «å stå på samme hva», men det er heller ikke god latin å følge den norske oppskriften fra perioden midt på 1980-tallet om å gi etter samme hva. Strategitankegangen krever en reflektert reaksjon på ny informasjon. Planleggerne står her overfor interessante oppgaver. Dette burde også få konsekvenser for PA's flaggskip, publikasjonen «Langtidsprogrammet». En burde ha en årlig, slankere og mer poengtert melding som inviterte politikerne til å ta mer helhetlig stilling til politikken, til langtidsmål og til behovet for å korrigere marsjens retning og fart i lys av ny informasjon.

Det er fortsatt mye å ta fatt på, og det er all grunn til å tro at PA vil leve i minst 25 år til.

NYTT TELEFON NR.:

 (02) 17 00 35

~~Tlf. (02) 20 22 64~~

Makrokonsumfunksjonen – regimeskift eller feilspesifikasjon?*

Makrokonsumfunksjonen i norske modeller har ikke vært i stand til å forklare konsumutviklingen i perioden 1985-1987. Denne artikkelen tar for seg hvorvidt årsaken skyldes endringer i konsumentenes atferdsmønster som følge av dereguleringer i bolig- og kredittmarkedene eller om makrokonsumfunksjonen har vært feilspesifisert f.eks i form av utelatte variable. Disse to hypotesene testes ved å undersøke om det er mulig å spesifisere en makrokonsumfunksjon som forklarer utviklingen i konsu-

met innenfor estimeringsperioden 1972-1983, og samtidig forklarer utviklingen i post-sample perioden 1984-1987. Resultatene indikerer at ved å inkludere formuesvariable i konsumfunksjonen er det mulig å forklare store deler av konsumutviklingen både i og utenfor estimeringsperioden. Parameterestimaterne viser seg å være forholdsvis invariante overfor dereguleringene i bolig - og kredittmarkedene.

AV
P. ANDERS BRODIN*)

1. Innledning

I de norske makroøkonomiske modellene har makrokonsumfunksjonen vært ansett som den mest stabile og pålitelige relasjonen. Føyningen må sies å ha vært jevnt over god. I perioden 1985-1987 brøt imidlertid konsumfunksjonen sammen i samtlige norske makroøkonomiske modeller. Hva skyldes så dette sammenbruddet? Har vi hatt et genuint skift i atferdsmønsteret som følge av dereguleringene i kredittmarkedet og boligmarkedet, eller har konsumfunksjonen vært feilspesifisert i form av utelatte variable, gal dynamisk utforming osv. Mange er av den oppfatning at vi har hatt et regimeskift. Dette medfører i så fall at makrokonsumfunksjon forblir ukjent inntil vi har tilstrekkelig med nye data til å forklare det nye atferdsmønsteret.

Vi vil i denne artikkelen presentere en modell som forklarer konsumutviklingen i hele estimeringsperioden 1972-1983 og i post sample-perioden 1984-1987. Modellen inkluderer likvide fordringer og relative boligpriser. Det teoretiske grunnlaget for modellen er at det er rasjonelt for husholdningene å tilpasse konsumveksten ut fra langsiktige målsettinger om forholdet konsum/inntekt og formue/inntekt. I vårt valg av konsumfunksjon har det vært lagt vekt på å forsøke å forene økonomisk teori med strenge krav til økonometrisk testing av modellene.

2. Strukturelle skift

Strukturell ustabilitet i empiriske modeller er et begrep som må presiseres nærmere. Et godt utgangspunkt for en slik presisering får vi ved å oppfatte økonometriske formuleringer som betingede modeller. Det vil si at når vi skal modellere for eksempel konsumet betin-

ger vi på inntekt og andre stokastiske forklaringsvariable. Betingingen vil typisk være styrt av ønsket om å forklare mest mulig av variasjon i konsumet, og av hensynet til at restleddet (den usystematiske delen av modellen) skal ha egenskaper som gjør det mulig å gjennomføre hypoteseprøving. Det følger av dette at den statistiske modellen som ligger til grunn for modelleringen er en betinget fordeling. Når det gjelder forklaringsvariablene, variablene det betinges på, tenker vi oss at disse følger marginale fordelinger. De marginale fordelingene modelleres ikke. Spørsmålet om strukturell invarians knytter seg til parametrene i den betingede modellen. Vi sier at en betinget modell er *strukturell invariant* hvis parametrene i den betingede modellen ikke endres når det skjer endringer i en eller flere av de marginale fordelingene til modellens forklaringsvariable (Engle et. al (1983)). Å kreve at en betinget modell er strukturelt invariant overfor alle typer skift i de marginale fordelingene er selvsagt meningsløst, for eksempel ved en atomkrig. Det er imidlertid opplagt at vi ønsker modeller med så stor grad av strukturell invarians som mulig. Dette kravet er nærmest identisk med ønsket om å etablere autonome økonometriske relasjoner (Haavelmo (1944)).

En kan ikke slutte fra at en eller flere modeller feilpredikerer til at det har skjedd et virkelig regimeskift i den betydning at aktørene permanent eller midlertidig har endret atferd. En annen forklaring kan være gal betinging i de aktuelle modellene. Dette kan f.eks. bestå i utelatte variable.

Det er også viktig å skille mellom *midlertidig, permanent* eller *stadig gjentatt* parametervariasjon. De to siste typene regnes mest alvorlig og taler for at det har skjedd fundamentale atferdsendringer eller at den betingede modellen er alvorlig feilspesifisert. Midlertidig avvik fra et ellers stabilt nivå kan tas hånd om av dummy variable for «spesielle hendelser». For eksempel er det forholdsvis godt dokumentert at pris- og lønnstoppen i 1979 kun midlertidig medførte parameterendringer i betingede lønnsrelasjoner, se f.eks. Nymoens (1988).

Et viktig utgangspunkt for vårt arbeid med konsumfunksjonen er altså at sammenbrudd i modell-føyninger utenfor estimeringsperioden ikke automatisk kan tolkes som et genuint regimeskift. En annen tolkning kan være

*) Jeg vil gjerne takke Eilev S. Jansen og Ragnar Nymoens for nyttig veiledning under arbeidet med å respesifisere makrokonsumfunksjonen. Takk også til Sigbjørn Atle Berg, Arent Skjæveland og andre kolleger i Norges Bank for kommentarer til manuskriptet.

at prediksjonsfeilene er uttrykk for svakheter ved en klasse av konsumfunksjoner, og at det finnes andre betingede modeller som faktisk er strukturelt invariante ovenfor endringene i bolig- og kredittmarkedene. Denne tolkningen vil være rimelig dersom vi kan finne fram til en makro-konsumfunksjon som forklarer minst like mye av variasjonen i data materialet i estimeringsperioden (1972-1983), og er i stand til å forutsi utviklingen i post sample-perioden (1984-1987).

3. Valg av konsumfunksjon

Empiriske arbeider på makrokonsumfunksjonen har i stor grad tatt utgangspunkt i permanent inntekts hypotesen (PIH) – Friedman (1957) eller livssyklushypotesen – Ando og Modigliani (1963). I PIH og livssyklushypotesen antas konsumet proporsjonalt med henholdsvis den permanente inntekten og livsinntekten. Den permanente inntekten er definert om realavkastningen på «human» og «non-human capital», mens livsinntekten er definert som nåverdien av individets disponible inntekt og formue over livssyklusen. Forskjellen mellom de to hypotesene ligger blant annet i at mens PIH forutsetter at realverdien av totalformuen holdes intakt over tid, (det er kun realavkastningen på totalformuen som konsumeres) åpner livssyklushypotesen for at formuen konsumeres over livsløpet. I begge hypotesene er det imidlertid klart at formuen er av betydning for konsumet.

I empiriske anvendelser har det derimot vært en tendens til å utelate formuesvariable. Dette skyldes dels mangelfulle data, men også at formueseffektene i flere anvendelser ikke har vært signifikante. Den permanente inntekten eller livsinntekten, er gjerne tilnærmet som et glattet gjennomsnitt av husholdningenes løpende inntekt. En slik tilnærming forutsetter implisitt at formueseffektene er uten betydning for konsumentatferden, eventuelt at formuen beveger seg parallelt med inntektsvariabelen over tid. Denne framgangsmåten har også vært benyttet i norske makro-konsumfunksjoner, jfr. makro-konsumfunksjonen i Norges Banks kvartalsmodell RIK-MOD, se Hvidsten (1982) og Statistisk Sentralbyrå's

kvartalsmodell KVARTS, se Bowitz et al. (1987). Dersom formuen er av betydning for konsumet vil slike modeller bryte sammen hvis det skjer store endringer i forholdet mellom formuen og inntekten.

Biørn og Jensen (1983) har undersøkt formues-effekter i konsumfunksjonen med norske kvartalsdata. De tester blant annet for virkningene på konsumet av husholdningenes bankinnskudd, gjeld og konsumkapital. Det er sett bort i fra eventuelle omvurderinger av formuen. Resultatene indikerer at husholdningens bankinnskudd og gjeld er av betydning for konsumutviklingen. Effektene av realformuen har imidlertid feil fortegn ut fra et teoretisk synspunkt.

La oss nå se nærmere på den dynamiske utforming av konsumfunksjonen. Økonomisk teori sier lite om bevegelser fra en likevektssituasjon til en annen. I empiriske anvendelser forsøker en ofte å ivareta det dynamiske forløpet fra en likevektssituasjon til en annen ved å postulere «lag» i såvel venstre som høyresidevariable. Slike dynamiske spesifikasjoner betegnes som «autoregressive distributed lag» modeller. En annen type dynamiske spesifikasjoner som er blitt mye brukt de siste årene er såkalte *feiljusterings modeller (FJM)* (på engelsk *error correction mechanisms*). Denne gruppe av dynamiske spesifikasjoner kan sees på som et spesialtilfelle av en autoregressive distributed lag modell, eller alternativt som en generalisering av den velkjente modellen for delvis tilpasning (Nickell (1985)). FJM kan i korthet beskrives som en modell hvor endringen i den avhengige variabelen forklares av endringen i forklarings-variablene, samt av et feiljusteringsledd som korrigerer for tidligere avvik i den langsiktige likevektsbanen. En styrke ved FJM ligger i at en kan skille mellom korttidsvirkninger og langtidsvirkninger og at disse kombineres på en konsistent måte. Videre reduseres antall parametre i forhold til en autogressive distributed lag modell og parameterene er lette å tolke i økonomisk forstand. De restriksjonene som implisitt er pålagt en FJM kan testes ved en generell autoregressive distributed lag modell (for eksempel om elastisiteten av inntekten med hensyn på konsumet er lik en). Dersom restriksjonene blir forkastet vil naturligvis ikke FJM være en god dynamisk spesifisering. Feiljusterings modeller har vært mye brukt ved britiske studier av makrokonsumfunksjonen, se f.eks. Davidson, Hendry, Srba og Yeo (1978) og Hendry og Ungern-Sternberg (HUS 1981). Vårt arbeid er i stor grad inspirert av sistnevnte.

I Hendry og Ungern-Sternberg (1981) etableres det en økonomisk teoretisk tolkning av feiljusteringsmodeller. Ved å minimere en «nær-synt» kvadratisk kostnadsfunksjon, hvor det er kostnader forbundet med å være ute av likevekt og kostnader ved å endre faktisk konsum, viser Hendry og Ungern-Sternberg at vi vil få en FJM. Nickell (1985) har pekt på enkelte svakheter ved denne tolkningen. Den sterkeste begrunnelsen for FJM er trolig av empirisk art. Den har vist seg å gi forholdsvis stabile parametre og viser gode prediksjonsresultater, spesielt ved prediksjoner flere perioder fremover. Det sistnevnte skyldes trolig at både langtidsvirkninger og korttidsvirkninger inngår på en konsistent måte.

I Hendry og Ungern-Sternberg inngår et såkalt «integrasjonsledd» i en feiljusteringsmodell, se Phillips (1954,1957) for en nærmere tolkning av integrasjonsleddet. Dette leddet er innført for å ta hensyn til at selv

Per Anders Brodin, cand.oecon. fra 1985 er konsulent i Utredningsavdelingen, Norges Bank.

om vi har likevekt i et strømningsbegrep (konsum) har vi ikke nødvendigvis likevekt i beholdningsbegrepet (formue). Når konsumet er forskjellig fra inntekten, vil dette isolert sett føre til positiv eller negativ sparing som igjen påvirker formuen. Dersom konsumentene har oppfatninger om hvor stor formuen skal være i likevekt, vil et avvik fra den optimale verdien føre til endringer i konsumet. Hvis for eksempel den faktiske formuen er større enn den optimale verdien, vil konsumentene ønske å redusere formuen ved å øke konsumet inntil formuen igjen er i likevekt. I Hendry og Ungern-Sternberg forutsettes likevektsverdien på formuen å være proporsjonal med inntekten.

4. Empiriske resultater

Vår modell forklarer endringen i konsumet av endringer i den disponible inntekt, prisnivået og relative boligpriser, samt av feiljusteringsledd på konsumet (logaritmen til konsumet dividert med inntekten tidsforskjøvet en periode) og integrasjonsledd på formuen (logaritmen til formuen dividert med inntekten tidsforskjøvet i en periode) pluss dummier for sesongfaktorer. Vi har latt data bestemme modellspesifikasjonen. Den spesifikasjonen som forklarer mest av variasjonen i data-materialet, og samtidig tilfredstiller visse krav definert ved en rekke økonometriske tester har blitt valgt. En summarisk beskrivelse av estimeringsresultatene er gjengitt i vedlegg B. Modellen gjelder for totalkonsum, dvs. både varige og ikke-varige forbruks-goder er inkludert. Nesten alle teoretisk arbeider tar imidlertid utgangspunkt i konsum av ikke-varige goder pluss strømmen av tjenester fra beholdningen av varige konsumgoder. Dette skyldes at kjøp av varige konsumgoder inneholder et investeringselement og derfor bør behandles forskjellig fra ikke-varige konsumgoder. Det ideelle er naturligvis å estimere i et disaggregert system som modellerer begge typer utgifter (se Bjørn og Jensen (1983)). Det ligger imidlertid utenfor rammen av arbeidet som ligger til grunn for denne artikkelen.

Mangelfulle data for husholdningenes formueskomponenter er som nevnt et hovedproblem når en skal teste en modell med formueeffekter. Vi har derfor i likhet med Hendry og Ungern-Sternberg sett oss nødt til å erstatte formuen med andre variable. Data tilfanget for husholdningenes formue begrenser seg stort sett til finansielle formuesbegreper. Som en tilnærming til husholdningenes totalformue har vi benyttet husholdningenes likvide fordringer¹. Vi tenker oss her at husholdningene holder en bestemt andel av sin totalformue i likvide fordringer. Dette er naturligvis en streng forutsetning. Det ville antakelig være mer rimelig å tenke seg at de likvide fordringene som andel av totalformuen bestemmes ut fra inflasjonsforventninger, rentesatser osv. En annen tolkning av å inkludere likvide fordringer i konsumfunksjonen er at disse har selvstendige konsumeffekter. Dersom en antar at konsumentene har preferanser for hvor mye de ønsker å sitte med av likvide fordringer for transaksjonsformål og i forsiktighetsøyemed, vil et avvik mellom den faktiske likviditeten og den optimale størrelsen kunne føre til at konsumentene forsøker å gjenopprette likevekten ved å endre konsumet (portfolio balance effect). Empirisk støtte til denne hypotesen ble først gitt i Zellner et.al (1965). Pissarides

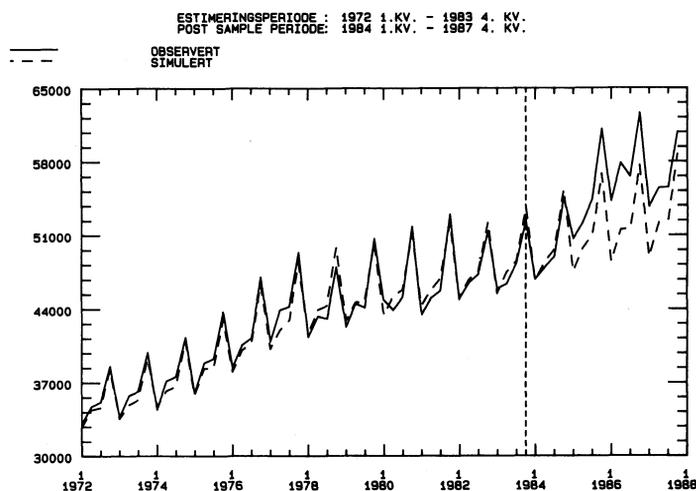
(1978) har vist teoretisk at dersom det er kostnader ved å transformere ulike formuesobjekter til reell kjøpekraft, vil konsumutviklingen avhenge av likviditeten.

I vår modell inngår endringen i relative boligpriser, dvs boligpriser i forhold til konsumpriser, som forklaringsfaktor i konsumfunksjonen. Utviklingen i de relative boligprisene er en tilnærming til den formuesendring som følger av en omvurdering av boligformuen. Dersom for eksempel boligprisen øker utover konsumprisindeksen antas dette å gi et positivt bidrag til konsumet. Tolkningen av å inkludere denne variabelen kan være at de relative boligprisene fanger opp formueeffekter utover vår tilnærming til formuen – likvide fordringer. Dersom vi legger til grunn tolkningen at likvide fordringer har en selvstendig virkning på konsumet, kan boligpris-variabelen sees på som en inkludering av husholdningens største formueskomponent i makrokonsumfunksjonen². Det ville i den forbindelse naturligvis vært ønskelig å kunne ta med omvurderinger av andre formueskomponenter som aksjer, obligasjoner ol., men her begrenses mulighetene av tilgjengelige data.

Vi mangler gode data for boligprisene, men vi har konstruert en indeks utfra tilgjengelig informasjon, se vedlegg A. Det er betydelig usikkerhet knyttet til denne variabelen. Når vi likevel har valgt å inkludere boligprisen i vår modell skyldes det at stabiliteten i parameterestimaten og forklaringssevnen er såvidt stor.

Endringer i inflasjonen antas å virke negativt på konsumet. En tolkning av denne variabelen er at den virker som en tilnærming for usikkerhet knyttet til forventet utvikling i husholdningenes realdisponible inntekt. En økning i inflasjonen gir økt usikkerhet om inntekten og dermed redusert konsum. En annen begrunnelse (se Hendry og Ungern-Sternberg (1981)) er at i tider med høy prisstigning gir ikke nasjonalregnskapets definisjon av husholdningenes disponible inntekt noe godt mål på det teoretiske inntektsbegrepet i modellen, som er den

FIGUR 1 FULL DYNAMISK SIMULERING AV EVANS FUNKSJONEN

¹ Begrepet likvide fordringer inkluderer husholdningenes beholdning av sedler og mynt, innskudd på anfordring, innskudd på tid, særinnskudd i forettings og sparebankene og innskudd i postsparebanken

² For en beskrivelse av virkninger på konsumet av omvurderinger av boligformuen på amerikanske data, se Bhatia (1987). Her tilbakevises en påstand i Elliott (1980) om at verdien av husholdningenes boligformue ikke har innvirkning på konsumet.

inntekt husholdningene har tilgjengelig til konsum gitt at realverdien av formuen skal holdes konstant.

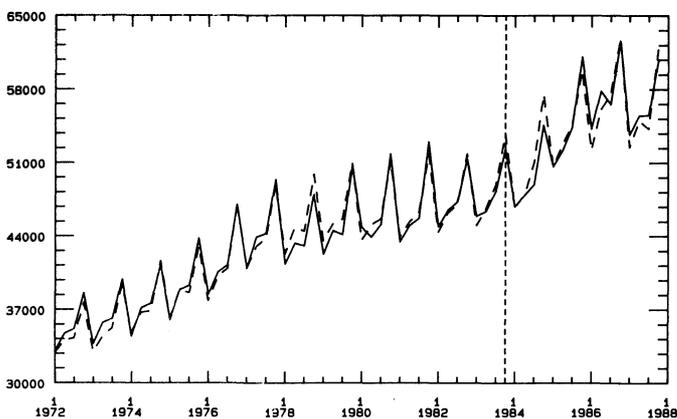
For å vurdere hvorvidt det har funnet sted et genuint skift i økonomisk forstand, har vi valgt å benytte konsumfunksjonen i RIKMOD som referansefunksjon. Denne funksjonen bygger på en empirisk utforming av PIH gitt i Evans (1969), heretter kalt Evans-funksjonen. Her forklares konsumandelen, dvs konsumet som andel av husholdningenes disponible inntekter, som en funksjon av laggede konsumandeler og laggede vekstrater i disponibel inntekt. Funksjonsform og estimeringsresultater er gjengitt i vedlegg B. I figur 1 har vi vist full dynamisk simulering av Evans-funksjonen. Med full dynamisk simulering menes det at det er benyttet modellberegnete verdier for lagget konsum.

Av figur 1 fremgår det at vår opprinnelige makrokonsumfunksjon føyer norske data rimelig bra innenfor estimeringsperioden, men straks vi kommer utenfor estimeringsperioden går det galt avsted. Avsporingen er såpass betydelig at den må betegnes som et sammenbrudd i denne modellen. Er dette sammenbruddet en egenskap ved Evans-funksjonen eller er det uttrykk for en fundamental endring i konsumatferden? Det faktum at også andre norske konsumfunksjoner har vist tegn til alvorlig simuleringsfeil styrker regimeskift-tolkningen. På den annen side er det nok å vise at det går an å etablere en konsumfunksjon som ikke bryter sammen for å tilbakevise regimeskift-tolkningen.

FIGUR 2 FULL DYNAMISK SIMULERING AV HENDRY OG UNGERN-STERNBERG FUNKSJONEN

ESTIMERINGSPERIODE : 1972 1.KV. - 1983 4. KV.
POST SAMPLE PERIODE : 1984 1.KV. - 1987 4. KV.

OBSERVERT
SIMULERT

Figur 2 viser en tilsvarende full dynamisk simulering av vår versjon av Hendry og Ungern-Sternberg funksjonen. Modellen gir en brukbar føyning både i og utenfor estimeringsperioden. I tillegg til å fange opp konsumoppgangen i 1985 ser modellen også ut til å fange opp konsumnedgangen i 1987. Når vi ser bort i fra inntekstoppen i 1978 har ikke konsumet gått ned siden 1950. Det er derfor en streng modelltest å fange opp denne nedgangen. Avviket i 1984 er imidlertid forholdsvis stort, spesielt i 4. kvartal 1984. Her er det noe vår modell ikke er i stand til å forklare. Ved å studere utviklingen i forklaringsfaktorene ser vi at modellen overpredikerer som en følge av sterk vekst i den disponible inntekten. Denne nådde sin høyeste veksttakt i 1984. Samtidig økte de likvide fordringene og den relative boligprisen kraftig, se tabell 1 i vedlegg A.

Nedgangen i konsumet i 1987 forklares i modellen utfra en avdemping av inntekstsveksten, utflating av boligprisene, samt at feiljusteringsleddet korrigerer for at konsumentene i 1986 forbrukte mer enn de tjente. Likvide fordringer bidrar positivt i 1987 etter en viss utflating i 1986.

I tabell 1 er føyningsegenskapene til de to modellene oppsummert i form av en tabell for prosentvis Relative Root Mean Square Error (RRMSE) som er kvadratroten av summen av de kvadrerte relative prediksjonsfeilene. RRMSE er gjengitt for statisk og full dynamisk simulering. I den statiske simuleringen er historiske verdier benyttet for de laggede endogene variablene, mens den dynamiske simuleringen har benyttet modellberegnete verdier for lagget konsum. Hendry og Ungern-Sternberg funksjonen føyer omtrent likt med Evans funksjonen i estimeringsperioden, men betydelig bedre utenfor. Vi legger ellers merke til at Hendry og Ungern-Sternberg funksjonen gir ganske like resultater for statisk og dynamisk simulering i motsetning til Evans funksjonen. Simuleringsfeilen er imidlertid større utenfor estimeringsperioden for begge modeller.

Tabell 1

	RRMS			
	Statisk		Dynamisk	
	72.1-83.4	84.1-87.4	72.1-83.4	84.1-87.4
Evans	1.7	3.4	1.9	6.5
Hendry og				
Ungern-Sternberg ..	1.6	2.4	1.9	2.4

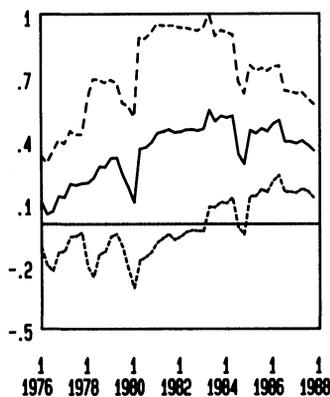
Det kan dermed se ut til at vi har lyktes i å etablere en ny spesifikasjon som forklarer minst like mye av variasjonen i datamaterialet i estimeringsperioden, samtidig som den forklarer betydelig mer utenfor estimeringsperioden.

I avsnittet om strukturelle skift ble det påpekt at det er viktig å skille mellom midlertidig, permanent eller stadig gjentatt parametervariasjon. Regime-skift vil typisk arte seg som permanente hopp i parameterestimaterne. I figurene nedenfor har vi gjengitt de rekursive estimatene med konfidensintervall for de to konsumfunksjonene. Rekursive estimater dannes ved å forlenge estimeringsperioden med en og en observasjon med utgangspunkt i en gitt initialiseringsperiode. De store hoppene i estimatene i begynnelsen av perioden skyldes selve oppdateringsformelen for estimatene.

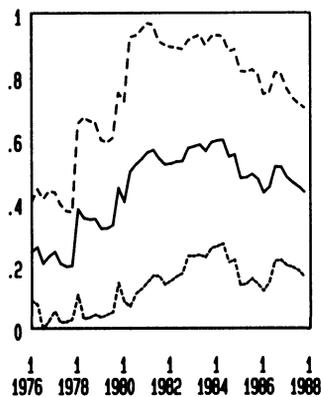
For Hendry og Ungern-Sternberg (HUS) funksjonen ser parameterestimaterne ut til å stabilisere seg etter inntektsstoppen. Parameterverdien for de relative boligprisene varierer noe, men må likevel sies å være overraskende stabil tatt i betraktning at det er tre brudd i dataserien, se Vedlegg A. Inntektsleddet viser en viss ustabilitet. Integrasjonsleddet til formuen har et midlertidig fall i 4.kv 1984, for så å ta seg opp igjen til sitt opprinnelig nivå. Den relative stabiliteten i estimatet viser til at det vil være feilaktig å utelate denne variabelen som følge av at konfidensintervallet i sin helhet ikke ligger over 0-linjen i hele perioden (lav t-verdi tidlig i estimeringsperioden). Ved å utelate variabelen reduseres både føyningsevnen og prediksjonsevnen betrakte-

REKURSIVE ESTIMATER

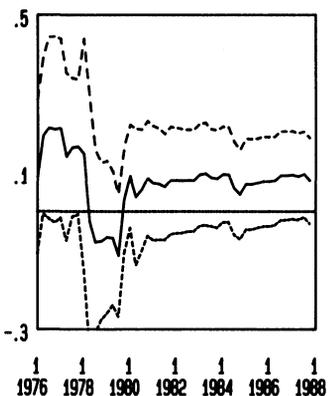
FIGUR 3 Mod: HUS Koeff: $d \ln(BP/KPI)$

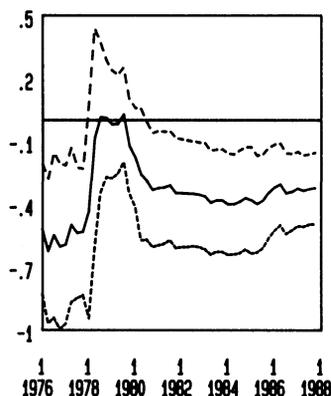
FIGUR 4 Mod: HUS Koeff: $d \ln Y$

FIGUR 5 Mod: HUS Koeff: $\ln(L/Y)$

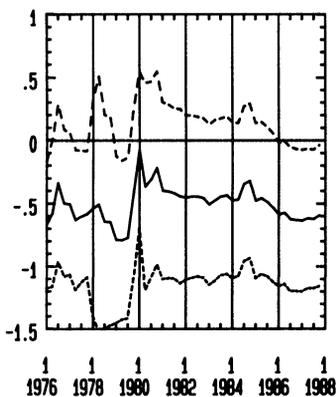

FIGUR 6 Mod: HUS Koeff: $\ln(C/Y)$

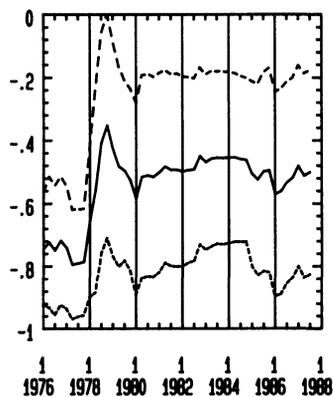

REKURSIVE ESTIMATER

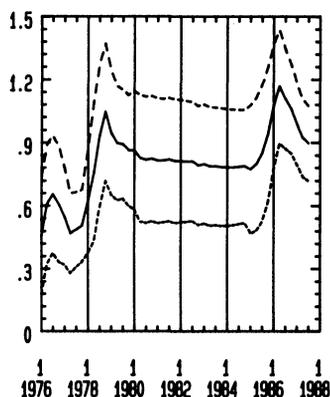
FIGUR 7 Mod: Evans Koeff: $d \ln KPI$

FIGUR 8 Mod: Evans Koeff: $f(dY/Y)$

FIGUR 9 Mod: Evans Koeff: $g(C/Y)$

lig. Alt i alt har spesifikasjonen en rimelig grad av stabilitet i parameterestimaterne. Med andre ord, de rekursive estimatene gir ikke umiddelbar støtte til hypotesen om regime-skift. Dereguleringene i kreditt og boligmarkedene ser ut til å ha ført til en forbigående endring i parameterestimaterne.

I de rekursive plottene av parametrene i Evans funksjonen, legger vi spesielt merke til det markante skiftet for parameteren for det glidende gjennomsnittet av konsumandelene. Dette må betegnes som et langvarig skift, selv i 4. kvartal 1987 er ikke parameterestimatet tilbake på sitt nivå fra 1984. I vår konsumfunksjon, basert på Hendry og Ungern-Sternberg, er derimot parameterestimatet for konsumandelen (feiljusteringsleddet på konsumet) meget stabilt i samme periode.

5. Konklusjon

Våre resultater viser at det er fullt mulig å forklare store deler av konsumutviklingen i perioden 1985-1987 ved hjelp av en konsumfunksjon basert på tradisjonell økonomisk teori uten å ty til ad-hoc antakelser om regimeskift. Resultatene viser at konsumfunksjonen vi har tatt for oss i dette notatet forklarer minst like mye av variasjonen i datamaterialet i estimeringsperioden og betydelig mer av utviklingen utenfor estimeringsperioden sammenliknet med vår tidligere makro-konsumfunksjon. Tidsutviklingen til parameterestimaterne gir ikke umiddelbar støtte til fordel for hypotesen om at det har skjedd et regimeskift. Det ser dermed ut til at vi har lyktes i å nå frem til en type modell som er forholdsvis invariant overfor dereguleringene i bolig og kredittmarkedene. Det er imidlertid fortsatt rom for betydelig forbedringer i vår modell-versjon. Selv om føyningen i vår modell må sies å være rimelig bra, er det fortsatt til dels betydelig uforklart variasjon i dataene, jfr for eksempel prediksjonsavviket i 1984. Våre resultater indikerer imidlertid at formueseffekter er av betydning, og at modeller som utelater slike effekter, høyst sannsynlig vil få problemer med å forklare store deler av konsumutviklingen.

Vedlegg A Data beskrivelse

Tall for boligpriser er konstruert ved å utnytte den begrensede informasjonen som er tilgjengelig. Før 1984 har vi benyttet prisindeksen for boliginvesteringer i RIK-MOD, som tar utgangspunkt i Nasjonalregnskapets tall. For perioden 1984-1986 eksisterer årstall fra SSB for eiendomsomsetningen fra GAB-registeret (Register for grunneiendommer, adresser og bygninger). Fra 1986 har vi kvartalstall for ulike typer boliger fra Norge Eiendomsmeglerforbund. Vi har videre vært så dristige å kjede de tre ulike indeksene til en «boligpris». Det er derfor betydelig usikkerhet knyttet til vår boligpris. Estimeringsresultatene er imidlertid såpass oppmuntrende at vi har valgt å inkludere variabelen.

Da bankstatistikken kun har publisert tall for husholdningenes bankinnskudd i august 1987, er tallene for 1. og 2. kvartal konstruert ved interpolering. Resultater fra 1987 bør derfor tolkes med en viss forsiktighet.

Av tabell 1 fremgår den kraftige konsumveksten i 1985-1986. I samme periode økte også de disponible inntekter sterkt. De likvide fordringene økte enda sterkere enn inntekten, noe som skulle indikere enda sterkere

vekst i formuen. Den relative boligprisen viste et fall perioden 1978-1983, for deretter å øke kraftig i 1984-1986. I 1987 ser veksten i den relative boligprisen ut til å falle kraftig. Foreløpig mangler vi tall for 4. kvartal 1987.

Tabell 1 Årlige vekstrater

	Konsum	Inntekt	Likvide Fordringer	Relative Boligpriser	Konsumpriser
1973	2.8	2.8	3.7	1.4	7.5
1974	3.4	5.5	1.4	5.5	9.5
1975	4.9	6.1	3.7	0.1	11.7
1976	5.9	8.1	4.4	0.0	9.1
1977	6.7	5.1	6.7	1.1	9.1
1978	-1.6	2.4	5.6	-3.2	8.1
1979	3.4	-0.7	8.4	-0.5	4.5
1980	2.3	1.1	1.3	-1.2	11.7
1981	0.8	1.9	-0.2	-3.0	13.4
1982	1.5	0.8	-0.4	-1.7	11.2
1983	1.6	2.0	2.7	-1.2	8.2
1984	2.8	3.2	7.1	7.3	6.2
1985	10.1	2.8	4.5	14.2	5.7
1986	5.9	1.6	4.3	22.0	7.4
1987	-2.4	0.9	2.8*	2.6*	8.6

Volumvekstratene er basert på faste 1983-priser

* Gjennomsnittlig vekst de tre første kvartalene fra samme periode året før

Vedlegg B Estimeringsresultater

I tabellene nedenfor har vi gjengitt estimeringsresultatene og verdiene av enkelte testobservatorer som beskriver dem.

Hendry og Ungern-Sternberg funksjonen:

$$\ln C_t = a_0 + a_1 \cdot \ln Y_t + a_2 \cdot \ln(BP/KPI)_{t-2} + a_3 \cdot \ln(KPI)_t + a_4 \cdot \ln(C/Y)_{t-1} + a_5 \cdot \ln(L/Y)_{t-1} + \sum_{i=1}^3 b_i \cdot Q_i$$

Evans-funksjonen:

$$(C/Y)_t = a_0 + a_1 \cdot \left[\sum_{i=0}^3 (1-0.25^i) \cdot (dY_{t-1}/Y_{t-1-i}) \right] + a_2 \cdot \left[0.25 \cdot \sum_{i=1}^4 (C/Y)_{t-i} \right] + \sum_{i=1}^3 b_i \cdot Q_i$$

Definisjoner:

- ln – i den naturlige logaritmen
- d – 1.-kvartalsendring
- C – Totalt konsum, dvs inklusive varige forbruks-goder.
- Y – Husholdningenes disponible inntekt etter direkte skatt.
- L – Likvide fordringer, dvs husholdningenes be-holdning av sedler, mynt og bankinnskudd.
- BP – Boligprisen.
- KPI – Konsumprisindeksen.
- Qi – Sesongdummier.

Testobservatorer

- R^2 – Multipel korrelasjonskoeffisient
- DW – Durbin-Watson observatoren
- σ – Estimert prosentvis standardavvik rundt regresjonsplanet
- CHOW ($T_2, T-k$) – F-fordelt Chow-test for para-meterstabilitet der T_2 er antall observasjoner i forecast-perioden. T er totalt antall observasjoner, k er antall høyreside variable
- ARCH (n, T_1-k-n) – Autoregressive conditional hete-roscedasticity test, der n er ord-nen av heteroskedastitet, F-fordelt se Engle (1982)
- AR (n, T_1-k-n) – Lagrange – multiplikator test for autokorrelasjon inntil grad n i restled-dene F-fordelt, se Harvey (1981)
- NORM – Bera og Jaque's (1980) test for normalfordelte residualer, basert på skjevhet og kurtose Kji-kvadrat fordelt
- GF – White's (1980) feilspekifikasjonstest for gal funksjonsform, F-fordelt
- CHISQ (T_2) – Kji-kvadrat test for parameterstabi-litet basert på summen av en-periode prediksjonsfeil i forecast-perioden kji-kvadrat fordelt.
- F ($m, T-k$) – F-test for gyldigheten av parameter-restriksjoner fra en generell autoregressiv distributed lag modell, m er antall restriksjoner.

Tabell 3. Estimeringsresultater fra Hendry og Ungern-Sternberg-funksjonen

Estimeringsperiode: 1972 1. kv–1983 4. kv
Post sample periode: 1984 1. kv–1987 4. kv

$R^2=0.9726$ $\sigma=0.0175$ $DW=2.131$

CHOW(16,39)=1.36 NORM=0.42 GF=0.84 CHISQ(16)=28.80*

AR(1,38)=0.61 AR(8,31)=0.76 ARCH(1,38)=0.65

ARCH(6,33)=1.08 F(24,30)=0.87

* Signifikante ved 5% nivå.

Venstresidevariabel $\ln C_t$

Variabel	Estimat	Standardavvik	t-verdi
Konstant	-0.00484	0.06617	0.07
$\ln Y_t$	0.59133	0.16725	3.53
$\ln(C/Y)_{t-1}$	-0.38337	0.12164	3.15
$\ln(L/Y)_{t-1}$	0.08292	0.06179	1.34
$\ln(BP/KPI)_{t-2}$	0.51488	0.20383	2.53
$\ln(KPI)_t$	-0.43457	0.31219	1.39
Q1	-0.17617	0.01758	10.02
Q2	-0.06338	0.00809	7.83
Q3	-0.09958	0.01920	5.19

Tabell 4. Estimeringsresultater fra Evans-funksjonen

Estimeringsperiode: 1972 1. kv.–1983 4. kv
 Post sample periode: 1984 1. kv.–1987 4. kv

$R^2=0.9997$ $\sigma=0.0173$ $DW=1.558$

$CHOW(16,39)=3.46^*$ $NORM=0.91$ $GF=0.91$ $CHISQ(16)=65.12^*$

$AR(1,41)=1.97$ $AR(8,34)=1.61$ $ARCH(1,41)=7.09^*$

$ARCH(6,36)=2.00$

* Signifikant ved 5% nivå.

Venstresidevariabel (C/Y)_t

Variabel	Estimat	Standardavvik	t-verdi
Konstant	0.29576	0.13341	2.21
f(dY/Y)	-0.45538	0.13708	3.32
g(C/Y)	0.78348	0.13994	5.59
Q1	-0.12749	0.00830	15.36
Q2	-0.08420	0.00985	8.54
Q3	-0.10835	0.00741	14.61

f og g er funksjoner som gir uttrykk for innholdet i hakeparantene i Evans-funksjonen.

Av tabell 3 fremgår det at modellen vår passerer alle testene, bortsett fra CHISQ-testen for relativ prediksjonsnøyaktighet. Forklaringen på den signifikante CHISQ-testen skyldes trolig i stor grad de relativt store prediksjonsfeilene i 1984. Ellers legger vi spesielt merke til at CHOW-testen for parameterstabilitet ikke er signifikant. De andre feilspesifikasjonstestene som tester for autokorrelasjon og heteroskedastisitet er ikke signifikante. F-testen for de parameterrestriksjonene som er gjort i vår modell sammenliknet med en modell med 5 «lag» i konsum, inntekt, likvide fordringer, relative boligpriser og prisnivået er også insignifikant. Testene gir dermed ikke støtte til at vår modell er feilspesifisert.

Tabell 4 viser estimeringsresultatene for Evans-funksjonen. Vi legger merke til den høye verdien for CHOW-testen for parameterstabilitet, samt den høye verdien for CHISQ-testen for relativ prediksjonsnøyaktighet. Av øvrige feilspesifikasjonstester er ARCH testen for 1. ordens heteroskedastisitet signifikant.

REFERANSER:

Ando, A. og F. Modigliani (1963): «The «life-cycle» hypothesis of saving: aggregate implications and tests». *American Economic Review* 53, 55–84.

Bera, A. K. og C. M. Jarque (1982): «Model specification tests: a simultaneous approach». *Journal of Econometrics* 20, 59–82.

Bhatia, K. B. (1987): «Real estate assets and consumer spending». *Quarterly Journal of Economics* 102, 437–444.

Biørn, E. og M. Jensen (1983) «Varige goder i et komplett system av konsumetterspørselsfunksjoner». *Rapporter 83/16*. Oslo: Statistisk Sentralbyrå.

Bowitz, E., M. Jensen, V. Knudsen (1987): «KVARTS-84 Modellbeskrivelse og teknisk dokumentasjon av 1984-versjonen av KVARTS». *Rapporter 87/3*. Oslo: Statistisk Sentralbyrå.

Davidson, J. E. H., D. F. Hendry, F. Srba og S. Yeo (1978): «Econometric modelling of the aggregate time-series relationship between consumers' expenditure and income in the United Kingdom». *Economic Journal* 88, 661–692.

Elliott, J. W. (1980): «Wealth and wealth proxies in a permanent income model». *Quarterly Journal of Economics* 94, 509–535.

Engle, R. F. (1982): «Autoregressive conditional heteroscedasticity with estimates of United Kingdom inflation». *Econometrica* 50, 987–1007.

Engle, R. F., D. F. Hendry, J. F. Richard (1983): «Exogeneity». *Econometrica* 51, 277–304.

Evans, M. K. (1969): *Macroeconomic Activity Theory, Forecasting and Control*. London: Harper & Row.

Friedman, M. (1957): «Theory of the consumption function». Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Harvey, A. C. (1981): *The Econometric Analysis of Time Series*. Oxford: Philip Allen.

Hendry, D. F. og T. von Ungern-Sternberg (1981) «Liquidity and inflation effects on consumers' expenditure» i A. Deaton, ed., *Essays in the theory and measurement of consumers; behaviour*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hvidsten, V. (1982): «Makrokonsumfunksjonen». Upublisert notat. Oslo: Norges Bank.

Haavelmo, T (1944): «The probability approach in econometrics». *Econometrica* 12, Supplement.

Nickell, S. (1985) «Error correction, partial adjustment and all that: an expository note» *Oxford Bulletin of Economics and Statistics* 47, 119–129.

Nymo, R. (1988): «Modelling wages in the small open economy: An error-correction model of Norwegian manufacturing wages». Arbeidsnotat 1988. Oslo: Norges Bank.

Phillips, A. W. (1954): «Stabilization policy in a closed economy». *Economic Journal* 64, 290–323.

Phillips, A. W. (1957): «Stabilization policy and the time-forms of lagged responses». *Economic Journal* 67, 265–277.

Pissarides, C. A. (1978): «Liquidity considerations in the theory of consumption». *Quarterly Journal of Economics* 92, 279–296.

White, H. (1980): «A heteroskedasticity-consistent covariance matrix estimator and a direct test for heteroskedasticity». *Econometrica* 48, 817–837.

Zellner, A. D. S. Huang og L. C. Chau (1965): «Further analysis of the short-run consumption function with emphasis on the role of liquid assets». *Econometrica* 33, 571–581.

Medlemskap i SF

Tenker du på å melde deg inn i Sosialøkonomenes Forening?
 Be om informasjon i sekretariatet, telefon (02) 17 00 35.

Adresseendring

Har du flyttet eller skiftet jobb? Husk å melde fra til foreningen pr. brev eller telefon (02) 17 00 35.

Abonnement

Abonnement løper til oppsigelse foreligger.

Fremskridt mod europæisk monetær integration gennem EMS – og systemets mulige videreudvikling

Nærværende artikel har to hovedformål. I den første del forsøger den at give en oversigt over nogle hovedresultater opnået gennem samarbejdet indenfor det europæiske monetære system (EMS) over de ca. ni år, der er gået, siden systemet blev oprettet i 1979. I en anden og afsluttende del vurderer den et par hovedidéer for

AF
NIELS THYGESSEN*)

Da EMS var under forhandling i 1979 blev systemet givet et dobbelt formål. Det skulle oprette en «zone af monetær stabilitet», indebærende både lavere inflation i hvert af de deltagende lande og stærkere sammenhæng mellem de europæiske valutaer indbyrdes, overfor hvad der dengang blev betragtet som en uhørt høj grad af ustabilitet i det globale internationale system. Formålet med første del af artiklen er at vurdere, i hvilket omfang disse målsætninger er blevet opfyldt, og hvorvidt de hidtidige erfaringer giver forhåbninger for at vente, at systemet kan klare de i flere henseender lignende udfordringer, det står overfor i de kommende år med en ustabil dollar og store internationale betalingsbalanceuligevægte.

1. NOGLE HOVEDRESULTATER AF EMS

En kort oversigtsartikel tillader ikke nogen omhyggelig gennemgang af de enkelte punkter. Men selv indenfor disse begrænsninger er det muligt at anføre enkelte områder, hvor der foreligger dokumentation for, at EMS har betydet væsentlige fremskridt relativt til den ustabile periode, som de deltagende lande oplevede før 1978. Deltagerlandene har formentlig også i disse henseender klaret sig bedre med EMS, end de ville have gjort i

systemets videreudvikling i retning af fuldstændig europæisk monetær integration og øget anvendelse af en fælles valuta. Artiklen indeholder også enkelte betragtninger om systemet som tilknytningspunkt for ikke-medlemmer, både inden for de Europæiske Fællesskaber og udenfor.

den hypotetiske situation, hvor de selv havde styret deres valutakurs individuelt.

EMS viste sig først og fremmest som en bekvem ramme omkring en national stabiliseringspolitik i begyndelsen af 1980'erne. Omkring 1983 bevægede systemet sig fra en tidlig fase, med hovedvægt på fastholdelse af stabil konkurrenceevne mellem deltagerlandene, til den mere ambitiøse målsætning at fastholde valutakurserne over længere perioder og gennemføre små justeringer, der typisk ikke kompenserede fuldt ud for forskelle i prisudvikling. I 1981-83 lykkedes det at undgå en proces med flere konkurrerende devalueringer. Der er ingen tvivl om, at der på det tidspunkt var alvorlig risiko for, at en sådan politik ville blive fulgt indenfor Europa, efterhånden som de enkelte lande blev ramt af den internationale recession. Der var eksempler i Europa og andetsteds at betragte, bl.a. Sverige og Australien, hvor vigtige industrilande valgte en aggressiv devalueringstrategi. Stramningen af EMS fra 1983 indebar for de enkelte lande en afvejning af fordele og ulemper ved en sådan strategi overfor langvarig fastholdelse af en nogenlunde stabil valutakurs.

Fælleskab om kursjusteringer

Et andet hovedresultat af systemet, der kan danne grundlag for videre udvikling, er den høje grad af fællesskab, der har været omkring beslutningerne om kursjusteringer indenfor EMS. Der har været ialt elleve justeringer; måske med undtagelse af tre har de været præget af forhandlinger og af accept fra alle deltagende parter. Evnen til at træffe kollektive beslutninger repræsenterer et vigtigt fremskridt i internationalt samarbejde relativt til de sædvaner, der havde udviklet sig under Bretton Woods systemet frem til 1973, og til det såkaldte «slangesamarbejde» mellem 1972-78 indenfor Vesteuropa. I slangesamarbejdet var ændringer af cen-

*) Artiklen er basert på en længere undersøgelse, som forfatteren har foretaget sammen med Dr. Daniel Gros, i publikationen *The EMS, Achievements, Current Issues and Directions for The Future*, CEPS-Papers, Brussels, marts 1988.

tralkurserne i det væsentlige ensidigt besluttede og blev ikke systematisk knyttet til ændringer af indenlandske politiske instrumenter. Hvis kurstillpasningerne bliver mindre og måske i stigende grad ses som svar på internationale finansielle forstyrrelser snarere end på underliggende divergens mellem deltagerlandene, ville det være unødvendigt at kræve væsentlige indenlandske tilpasninger. Men foreløbig har erfaringerne indenfor EMS været, at kurstillpasningerne har været en lejlighed til at tilpasse også den indenlandske økonomiske politik. Et tredje væsentligt resultat, der ligeledes er i klar kontrast til udviklingen i lande udenfor systemet, er at den kortsigtede variabilitet i valutakurserne er blevet reduceret markant indenfor EMS. Dette gælder, hvad enten man ser på nominelle valutakurser eller såkaldte reale kurser (justerede for inflation). Det er også konklusionen, uanset om man sammenligner medlemslandenes adfærd efter 1979 med perioden 1973-78, eller når man anvender mere raffinerede metoder, der tager hensyn til det forhold, at den internationale udvikling, navnlig inflationstakten, er blevet mere stabil i løbet af EMS-perioden. Uanset hvilket analysesynspunkt der anlægges, er konklusionen, at EMS har bidraget til at stabilisere valutakurserne inden for området. Ser man på indikatorer for den månedlige variabilitet, er variationerne indenfor EM reduceret til et sted mellem halvdel og en tredjedel af, hvad man kunne have ventet uden systemet. Denne udvikling har fundet sted, uden at der samtidig er sket en stigning i variabiliteten overfor valutaer udenfor systemet. For de flydende valutaer udenfor EMS er graden af variabilitet overfor EMS-valutaerne omtrentligt uændret i perioden op til 1978 og i perioden efter EMS' dannelse i 1979.

Tysk pengepolitik

Et fjerde resultat af EMS er, at udviklingen har dementeret en frygt, som var udbredt i 1978. I Vesttyskland, og især i Bundesbanken blev det fremført under EMS-

Niels Thygesen er professor i Nationaløkonomi ved Københavns Universitet og Senior Research Fellow, Centre for European Policy Studies (CEPS), Bruxelles.

forhandlingerne, at systemet ville gøre det umuligt for Tyskland at vedblive med at føre en pengepolitik rettet mod langsigtet prisstabilitet som hovedformål. Den frygt har ikke vist sig realistisk, selv om der i de seneste år har været klare indikationer af, at pengepolitikken i Tyskland både udtrykt med pengemængdeudvikling og rentesatser er blevet påvirket af de forpligtelser, som Tyskland har i systemet. Men over lange perioder har tysk pengepolitik fuldt ud været i stand til fortsat at fungere som et anker for det europæiske prisniveau. Dette var den tyske ambition og en mere eller mindre erklæret hensigt for andre deltagerlande, der gennem en fastere D-Mark kurs hægtede sig på den langsomme tyske prisudvikling.

Umiddelbart kan dette udsagn måske synes overraskende, fordi Bundesbankens interventioner i EMS undertiden har været meget betydelige. Ofte har Bundesbanken imidlertid været i stand til at bruge forskellige neutraliserende mekanismer: enten har man kunnet neutralisere interventioner indenfor EMS med dem, som de tyske myndigheder har foretaget over for tredjelandsvalutaer, især dollars, eller man har kunnet komme overens med andre centralbanker om, at disse foretog deres interventioner i D-Mark på markeder udenfor Vesttyskland og dermed uden virkning på likviditeten der. Endelig har Bundesbanken i betydeligt omfang været i stand til at sterilisere (neutralisere gennem modgående markedsoperationer) det meste af den uønskede effekt på den indenlandske likviditet, som interventionerne efterlod. Selv den klare overskridelse af de tyske pengepolitiske mål i 1986-87 kan ikke opfattes som nogen væsentlig destabilisering af den monetære udvikling i Tyskland. Stigningen i de tyske pengemængdetal synes overvejende at kunne forklares gennem det indtrufne rentefald og den meget lave inflation, som Tyskland er nået ned på i løbet af 1985-87. I 1987 har man imidlertid set reduktioner af de tyske rentesatser som et resultat af et vist pres fra EMS-partnerne og fra USA. Bundesbanken har således på grund af eksterne forhold i et vist omfang været nødt til at forsvare sig mod overdrevne interventioner gennem rentenedsættelser, men hovedindtrykket af et stabilt anker for systemet som helhed står i det væsentlige fast.

Mange iagttagere har opfattet denne relative uafhængighed for tysk pengepolitik som en klar indikation af, at byrderne ved intervention og tilpasning indenfor systemet helt overvejende hviler på de svage valutaer, således at EMS må karakteriseres som et fundamentalt asymmetrisk system. Man kan gøre to indvendinger mod denne kritik og mod den bestræbelse for at gøre systemet mere symmetrisk, der ligger bag ved kritikken:

For det første er asymmetrien ikke komplet; andre EMS-lande har også på tidspunkter, hvor det var belejligt for dem, været i stand til at sterilisere en del af deres interventioner overfor andre EMSvalutaer. Variabiliteten i rentesatserne er blevet reduceret i 1980'erne, ikke alene i Tyskland men også i Holland – som ganske vist følger tysk pengepolitik ganske nøje – men også i Italien og lidt mindre klart i Frankrig. Der har med andre ord været visse kompenserende fordele for andre lande i form af øget monetær stabilitet. Forestillingen om, at andre EMS-lande end Tyskland mere generelt har været nødt til at ændre deres rentesatser langt mere aktivt for at forsvare deres valutaer er ikke generelt

korrekt. I faser, hvor sådanne defensive handlinger har været påkrævet, er der typisk samtidig sket en vis overskridelse af de monetære måltal i Tyskland. Et første svar på kritikken om asymmetri må således være, at systemet i realiteten er mindre asymmetrisk end det hævdes. For det andet og af større betydning kan man sige, at andre lande i EMS har accepteret en vis grad af asymmetri som uundgåelig i et EMS, der eksplicit stillede mod en høj grad af valutakursstabilitet, og som endnu savnede en central pengepolitisk myndighed, der selv kunne sikre en lav inflationstakt og moderat vækst i den samlede pengemængde indenfor området. På sit nuværende udviklingstrin har EMS i nogen udstrækning måttet være asymmetrisk for at opfylde det dobbelte mål, der blev nævnt indledningsvis.

Frigivelse af kapitalbevægelserne

Et yderligere positivt træk omkring EMS' udvikling er, at systemet har muliggjort frigivelse af en række kapitalbevægelser, især af langfristet art og til i det hele at opprioritere finansiell integration inden for de Europæiske Fællesskaber på en måde, som ikke var forudsat i slutningen af 1970'erne. Valutarestriktioner var ganske vist nyttige til at hjælpe systemet gennem spændte perioder i årene 1981-83, hvor især Frankrig og Italien benyttede disse restriktioner til at flytte det spekulative pres mod deres valutaer til de eksterne markeder i deres valutaer, uden at rentesigtninger bredte sig generelt til indenlandske finansielle markeder. I de sidste to til tre år er der imidlertid sket en væsentlig liberalisering af kapitalbevægelserne, og dette har vist sig at øge presset for at koordinere pengepolitikken i de vigtigste EMS-lande. En positiv vekselvirkning mellem monetær integration og finansiell integration forudsætter imidlertid, at der kun er udsigt til små og sjældne kurstillpasninger, som muliggør nogenlunde kontinuitet i de daglige valutakurser omkring tidspunktet for justeringer. Kun i en sådan situation vil markedsdeltagerne indse, at udsigterne til at gøre betydelige spekulative gevinster er usikre og kostbare.

EMS' evne til alt taget i betragtning at forsvare sig godt overfor spekulative kriser er blevet væsentligt styrket ved de aftaler, som deltagerlandenes centralbanker indgik i september 1987. Aftalerne blev konfirmeret og offentliggjort i forbindelse med et uformelt finansministermøde i Danmark (Nyborg). De vigtigste elementer i denne styrkelse af systemet var at forlænge løbetiden for de meget korte automatiske kreditter i systemet, at anerkende også fra Bundesbankens side på mere eksplicit måde nytten af intramarginal intervention i visse situationer, og at øge adgangen til at anvende de meget korte kreditfaciliteter til sådanne intramarginale interventioner.

Samarbejde omkring spændte situationer

Med disse reformer indenfor EMS er der lagt op til et tæt samarbejde omkring spændte situationer i systemet. Man vil se, således som det allerede var tilfældet i november 1987, anvendelse af en række krisedæmpende instrumenter. Medlemslandene vil anvende båndbredden indenfor EMS med færre hævninger end tidligere. Ved flere tidligere lejligheder, mest markant i

december 1986, var enkelte medlemslande meget optaget af at holde deres valuta nær midten af båndet gennem omfattende intramarginale interventioner for at sikre dette. Et effektivt forsvar for en valuta kan imidlertid kræve, at myndighederne i det pågældende land er villige til at lade valutaen udnytte båndbredden fuldt ud, før interventioner tages op i stor skala. En sådan strategi har navnlig den fordel, at den kan muliggøre en tilpasning af centralkursen, som ikke umiddelbart ændrer valutakursen på markedet. Hvis en valuta efter en justering flytter sig fra bunden af båndet til nær toppen, er det muligt at gennemføre justeringer af størrelsen 3-4 procent uden at fremkalde spring i markedskurserne.

Det andet instrument, som vil blive taget i anvendelse, er kollektiv planlægning af intramarginale interventioner, der fremover må forventes at finde sted helt overvejende i EMS-valutaer og mindre i dollars end hidtil. Intramarginal intervention forekom inden 1987, som det allerede er blevet nævnt, men de var genstand for bilaterale forhandlinger, og de kunne ikke finansieres gennem de kortfristede kreditmekanismer. Der er nu en klarere fornuftsformodning om, at ikke mindst Bundesbanken vil stille sin valuta til rådighed indenfor rimeligt store kvoter til intramarginal intervention. I november 1987 udnyttedes disse kvoter stort set fuldt ud for så vidt angår interventioner til støtte for franske franc overfor D-Mark.

Det tredje instrument, der utvivlsomt var afgørende for at styrke samarbejdet var, at de berørte lande tilkendegav en større villighed til at bruge indenlandske rentesatser på et tidligt tidspunkt, således at både intermarginale interventioner og fuld anvendelse af båndet støttes gennem indenlandske skridt på et tidligt tidspunkt af en valutakrise.

Alle tre instrumenter vil komme i anvendelse i kriseperioder, og det er let at indse, at de styrker tendensen i retning af daglig konsultation mellem de deltagende centralbanker. De nævnte instrumenter bliver på denne måde eksempler på, hvorledes opgaver, der tidligere indenfor EMS blev betragtet som nationale, efterhånden placeres i en mere kollektiv beslutningsramme indenfor systemet.

EMS og realøkonomien

Selv om det kunne være forsvarligt at begrænse diskussionen af resultaterne med et valutasamarbejde til dets indflydelse på valutamarkederne og på landenes pengepolitik, ville det være unaturligt ikke at knytte nogle kommentarer også til to aspekter af EMS og dets eventuelle betydning for den realøkonomiske udvikling, der har vakt megen diskussion blandt deltagerlandene i de sidste par år. Den virkelige langfristede prøve for et valutarisk samarbejde er dets evne til at skabe en rimelig grad af konvergens i de økonomiske resultater. Kan der siges noget om EMS's betydning for anvendelsen af de to andre hovedinstrumenter i økonomisk politik, finans- og indkomstpøolitik? Forenelighed af medlemsstaternes finanspolitik og en minimumsgrad af konvergens i lønudvikling er måske ikke påkrævet for smidig styring af valutakurserne på kort sigt, men de er en på længere sigt afgørende støtte for et system med faste valutakurser. Her må det siges, at der er betydelige fortsatte uoverensstemmelser mellem finanspolitik-

ken i medlemslandene. Den tyske finanspolitik forbliver forsigtig på baggrund af den tyske økonomis nuværende stilling og størrelsen af det løbende betalingsbalanceoverskud. Omvendt er enkelte medlemslande, især Italien og Belgien, uden muligheder for at stimulere deres økonomiske vækst ad finanspolitisk vej; deres problem er fortsat overvejende at reducere deres budgetunderskud og forholdet mellem statsgæld og nationalindkomst.

Det er vanskeligt at afgøre, om EMS har en deflationær tendens gennem den måde, hvorpå systemet påvirker finanspolitikken tilrettelæggelse indenfor medlemslandene. For at nå til en konklusion herom, ville det være nødvendigt også at tage i betragtning, at EMS har muliggjort rentesatser, som i gennemsnit utvivlsomt er noget lavere, end de ville have været uden systemet, samt at finansieringsmekanismerne giver de svagere lande længere tid til at tilpasse sig med større manøvrerfrihed, end de ville have haft uden systemet. Disse faktorer kompenserer i nogen grad for det pres, som systemet måtte indebære for at tilnærme finanspolitikken til den forsigtige tyske holdning.

Hvad angår påvirkningen af arbejdsmarkedet og dets langsigtede løntendens er det værd at bemærke, at inflationsforskelle som igennem 1970'erne og begyndelsen af 1980'erne var store og nærmest blev betragtet som permanente nationale træk indenfor Europa, har vist sig at være langt mere påvirkelige, end man kunne forudse. Inflationsforskelle i forhold til minimum indenfor EMS-området er, målt ved lønomkostningerne, voldsomt indsnævrede, især i Frankrig og Italien; den standard, som Tyskland sætter på dette område, er nok imponerende, men mindre krævende end på det finanspolitiske område; omkostningerne stiger fortsat i Tyskland, og der er virkningerne af kortere arbejdstid, som også har haft en tendens til at skubbe det tyske omkostningsniveau opad. Alt i alt udgør den tyske inflationstakt ikke nogen overambitiøs målsætning for andre EMS-medlemslande at stræbe efter.

2. KAN SYSTEMET TILTRÆKKE NYE MEDLEMMER?

En iøjnefaldende svaghed ved det nuværende EMS er, at de britiske myndigheder har valgt fortsat at holde sterling udenfor systemet. Fra et britisk synspunkt er tre motiver til at stå udenfor blevet fremhævet. Den første, der dominerede under de britiske overvejelser om EMS-tilslutningen i 1978, er fornylig blevet fremhævet igen af den britiske premierminister: en fast tilknytning til D-marken skulle indebære en tendens til gradvis svækkelse af den britiske konkurrenceevne, fordi stignings-takten i omkostningsniveauet næppe vil kunne holdes på linie med den tyske. Det er imidlertid vanskeligt at se, at dette problem er mere uhåndterligt end i andre tidligere højinflationslande indenfor den nuværende medlemskreds. Erfaringerne i lande som Italien og især Frankrig tyder ikke på, at langfristet merinflation er nogen naturlov, og at en fast valutakurspolitik kan medvirke effektivt til at bremse omkostningsudviklingen, måske især gennem en ændring i virksomhedernes holdning til mulighederne for at absorbere lønstigningen.

Den anden britiske bekymring var sterlings særlige status som «petro-currency»: som følge af UK's netto-

eksport af energi, måtte svingninger i energipriserne ventes at nødvendiggøre udsving i sterlings kurs over for de fleste kontinentaleuropæiske valutaer. Med den væsentligt formindskede betydning, som energisektoren i løbet af 1980'erne har fået i britisk økonomi, har dette argument mod fuld EMS deltagelse ikke længere større vægt.

Den tredje britiske motivering for fortsat at afvise en deltagelse er, at det vil blive nødvendigt at føre en mere rent eksternt orienteret pengepolitik, præget af større renteudsving, for at fastholde sterling i EMS-båndet. Der er imidlertid ikke noget, der tyder på, at renteudsvingene i de senere år har været mere beskedne i UK end på kontinentet – det har snarere været omvendt, efterhånden som de britiske myndigheder under alle omstændigheder har opprioriteret en stabilisering af valutakursen. Hvis Bank of England er indstillet på at følge nogenlunde de samme spilleregler for pengepolitisk koordination som de nuværende deltagere i EMS, vil der reelt blive tale om en mere stabil ramme om britisk pengepolitik og om en jævn videreudvikling af den situation, som man har kunnet iagttage, siden UK efter den såkaldte Louvre-aftale i februar 1987 stabiliserede sterling/D-mark-kursen.

De nuværende EMS-lande har til stadighed været positive over for sterlings deltagelse, omend navnlig den tredje ovennævnte britiske bekymring – finansiell ustabilitet som følge af spændinger mellem sterling og D-mark – deles i nogen grad på kontinentet. Hvis det stadig er opfattelsen i UK, dels at sterling må justeres hyppigere og mere end eksempelvis franske franc, dels at rentestigninger motiveret af spændinger i EMS undertiden vil blive betragtet som uacceptable i London, svinder selvsagt interessen for at få sterling med.

EF har yderligere tre medlemslande, hvis valutaer ikke deltager i EMS. For Spaniens vedkommende synes det at være hensigten, at pesetaen kan deltage i EMS fra 1989, evt. med de bredere udsvingsgrænser, som stadig anvendes for den italienske lira. Spaniens inflationstakt var allerede i 1987 reduceret til under 5 pct., og betalingsbalancens løbende poster, kombineret med en betydelig kapitalindstrømning, lader formode at kun moderate justeringsproblemer vil opstå i de nærmeste år. De to øvrige EF-valutaer – den græske drachma og den portugisiske esseudo – er endnu præget af så betydelig merinflation og store strukturelle tilpasningsproblemer, at deltagelse i EMS næppe er aktuel i de nærmeste år.

Mere indirekte har EMS fået indflydelse på valutapolitikken i enkelte lande udenfor EF. Schweiz og Østrig, hvis udenrigshandel er stærkt orienteret i tysk retning, har valgt at knytte sig ganske tæt til D-marken. Egentligt medlemskab i EMS er ikke aktuelt for at sikre en yderligere stabilitet i disse to lande. For de nordiske lande bortset fra medlemslandet Danmark, må EMS-medlemskab nok tegne sig som en mulighed, der først reelt kan diskuteres, når medlemskab af EF som sådan bliver en aktualitet. Det stadig tættere monetære samarbejde og de stærkere bånd, som dette lægger på såvel valutakursinstrumentet som de pengepolitiske instrumenter gør det måske svært at forestille sig, at lande, der står udenfor EF, skulle finde fuld deltagelse i valuta-samarbejdet attraktivt. Men det er på den anden side klart, at britisk medlemskab i EMS og en vis minimal

stabilisering af kursforholdene overfor de førende tredielandsvalutaer i praksis ville gøre skridtet mindre radikalt for lande som Sverige og Norge, end det har taget sig ud i de forløbne år af 1980'erne.

3. VIDERE UDVIKLINGSMULIGHEDER FOR EMS

Artiklen afsluttes med nogle korte betragtninger om den videre udvikling af et EMS, som i det hele har nået større resultater, end grundlæggerne kunne have ventet i 1978. Mange, herunder de deltagende centralbanker, vil finde, at systemet er så rimeligt vellykket og har vist en sådan evne til gradvis yderligere udvikling, at der ikke er behov for egentlige større reformer.

Der synes imidlertid i EF-samarbejdets udbygning at være to væsentlige udfordringer for EMS i de kommende år, der medfører, at overvejelser om væsentlige ændringer alligevel er aktuelle. Den ene udfordring kommer fra udviklingen af det indre marked for varer og tjenesteydelser, der påtænkes gennemført ved udgangen af 1992. Det ville være noget paradoksalt for EF at have anvendt 7-8 år til at forhandle flere hundrede detaljerede forslag om markedsintegration uden at gennemføre en vis opstramning af EMS, der sikrer den intraeuropæiske handel og samarbejdet mellem virksomhederne mod den resterende uforudseelighed af valutakurserne indenfor området. Det er også klart, at der er en stærk interesse i såvel europæiske bankkredse som i industrikredse for at gøre yderligere fremskridt under henvisning til det indre marked.

Den anden udfordring, der følger af EF's indre udvikling, er den finansielle integration, som måske i 1988 vil blive udstrakt til kortfristede banktransaktioner. En sådan fuldstændig liberalisering vil yderligere gøre forestillingerne om pengepolitisk autonomi illusoriske; den vil føre til større vanskeligheder også for Tyskland ved at gennemføre en nationalt orienteret politik. Såfremt den vidtrevne finansielle integration gennemføres, kræver den ledsagende foranstaltninger på det monetære område.

Udover disse indre udfordringer er der en ekstern udfordring af betydelig aktualitet, som på mange måder minder om 1978: et massivt amerikansk betalingsbalancelunderskud, en faldende dollar og manglende økonomisk-politisk koordination mellem Vesteuropa og USA. Denne situation kræver som i 1978 en så sammenhængende europæisk monetær og valutarisk struktur som muligt, således at man bedst muligt kan absorbere forstyrrelserne udefra.

ECU

Tilsammen medfører de indre og ydre udfordringer et behov for at overveje skridt i én eller begge af to retninger. Den første er en videreudvikling af en såkaldt parallelvaluta i Vesteuropa i form af øget privat anvendelse af den europæiske valutaenhed ECU og en sammenkædning med centralbankernes brug af ECU. Den anden er ændringer i den institutionelle form, hvori EMS-samarbejdet foregår i retning af en egentlig europæisk centralbank.

Indenfor EF har især Kommissionen og myndighederne fra Frankrig, Belgien og Italien ved flere lejligheder gjort sig til talsmænd for monetær integration gennem

videreudviklingen af ECU'en. Det er svært at se, at denne vej kan give nogen stærk impuls til videre europæisk monetær integration. Den officielle ECU har overvejende en formel rolle indenfor valutasamarbejdet mellem centralbankerne, og ingen centralbanker udenfor EMS-landene har endnu fundet det interessant at holde den nye enhed som reserveaktiv hos Den europæiske Fond for monetært samarbejde. Derimod har udviklingen af private markeder i ECU vist sig at gå hurtigere, end det var forudset for ti år siden. Europæiske myndigheder og centralbanker kunne tage forskellige skridt for at videreudvikle dette marked ved (1) at anvende enheden i større omfang ved udstedelse af indenlandske statsobligationer, således som foreløbig Italien har gjort det ved enkelte lejligheder; (2) at opbygge en større del af deres officielle valutaeserver i form af ECU-benævnte indskud i internationale banker; en beskeden opbygning er sket allerede i årene fra 1985; (3) at følge nogle af de forslag, som større europæiske virksomheder har fremlagt, i form af at muliggøre en øget anvendelighed af ECU ved afregning af nationale selskabsbeskatter og indirekte afgifter; herved ville disse virksomheder få en stærk tilskyndelse til at benytte ECU'en som fakturerings- og finansieringsvaluta; og (4) at indføre et element af positiv diskrimination i favør af ECU i forbindelse med forestående yderligere liberaliseringer af kortfristede kapitalbevægelser.

Der er imidlertid gode grunde til at antage, at de fleste regeringer vil være tilbageholdende med at tage de nævnte skridt til at fremme den monetære integration via ECU'en. Nogle vil finde, at opmuntring af en stærk udvikling af et privat ECU-marked uden en egentlig centralbank som ansvarlig udsteder og likviditetsformidler kunne virke destabiliserende. Et andet vægtigt argument imod at lægge hovedvægten på ECU'en er, at man herved ville vælge en monetær enhed, som per definition er et gennemsnit af de deltagende valutaer – p.t. 10, fra næste revision i 1989 formentlig samtlige 12 EF-valutaer – og dermed mindre stabil i købekraft end de stærkeste nationale valutaer inden for systemet. En kurv af valutaer kan først opnå samme kvalitet i en sen fase af en monetær integrationsproces.

Det oprindelige argument for at udvikle en europæisk parallelvaluta var da også, at de nationale valutaer skulle påføres konkurrence fra en enhed af højere monetær kvalitet. Selv om idéen opstod i 1970'erne under høj inflation og meget ustabile valutakurser, også inden for Europa, og derfor i dag kan forekomme unødigt radikal, er den værd at erindre. ECU'en er ikke i sin nuværende form i stand til at påføre de stærkeste EMS-valutaer, D-Mark og gylden, nogen konkurrence. Den vil først trænge frem i udbredt anvendelse, når den er blevet et nært substitut for disse valutaer.

Centralbanksystem

Den anden fremgangsmåde i den monetære integration er mere pragmatisk i formen, men ikke mindre radikal. Den består i gradvis at overføre dele af den traditionelt nationale beslutningskompetence til europæisk niveau gennem udbygning af et centralbanksystem. Adgang til at fastsætte reservekrav, koordinere tempoet i kreditudvidelsen og tilpasse relative penge-markedssatser i de deltagende lande ville være nær-

liggende arbeidsoppgaver i en indledende fase af en sådan udbygning, under hvilken nationale valutaer stadig ville findes og undertiden, med stadigt sjældnere mellemrum, blive justeret indbyrdes.

Der kan måske findes en vis vejledning for overvejelserne af en hensigtsmæssig arbejdsdeling mellem europæiske og nationale organer ved at studere opbygningen af federale centralbanksystemer i større lande – Tyskland og, især, USA. En umiddelbar analogi til disse erfaringer kan måske forekomme vildledende, fordi der her er tale om områder med kun én valuta. Men i al fald i USA i begyndelsen af århundredet, da man overvejede oprettelsen af en centralbank, stod man over for økonomiske og finansielle forskelle inden for landet, der var mindst lige så betydningsfulde, som forskellene inden for Vesteuropa i dag. Der var især behov for at udvikle et centralbanksystem, som tillod regional fleksibilitet i kreditudvidelsen og bred repræsentation i beslutningerne.

I USA havde man efter vedtagelsen af Federal Reserve Act i 1913 en periode på godt 20 år, hvor indflydelsen reelt var delt mellem det centrale organ – Board of Governors i Washington – og de tolv regionale centralbanker. Disse sidstnævnte havde relativt vidtgående beføjelser til at tilrettelægge deres rediskonteringspolitik og til at foretage markedsoperationer. Efter bankkrisen i 1930'erne gennemførtes en vis centralisering ved oprettelsen af Federal Open Market Committee, der tæller de syv medlemmer af the Board og fem af de tolv regionale centralbankdirektører. I dette organ besluttes først og fremmest markedsoperationer på værdipapir-

markederne og valutamarkederne, mens beføjelser vedrørende reservekrav og diskontosatser ligger hos Federal Reserve Board. I udviklingen af det amerikanske centralbanksystem ligger derfor visse retningslinier for, hvorledes arbejdsdelingen kunne være mellem de centrale organer og de enkelte nationale centralbanker.

Det ville være en alvorlig fejltagelse i en europæisk skitse til, hvorledes et fremtidigt centralbanksystem skulle fungere, at lægge hovedvægten på opbygningen af en helt ny institution med vidtgående operationelle beføjelser. I stedet kunne man med udbytte uddelegere en række af de praktiske opgaver til de enkelte delta-gende nationale centralbanker. Det ville på den baggrund være et konstruktivt skridt, om regeringerne anmodede centralbankerne om at overveje formerne for en videreudvikling af EMS i retning af et system med større central beslutningsevne. Man har i EMS den store styrke at have vist sig i stand til at udvikle samarbejdet i retning af en kollektivisering af flere vigtige beslutninger, men en sådan proces trænger til en institutionel styrkelse i lys af de udfordringer, systemet står overfor.

Det er klart, at selv beskeden ændringer af institutionel karakter kræver en ændring i Romtraktaten, efter at EF-landene med vedtagelsen af den såkaldte Fællesakt i 1985 gjorde EMS til en del af traktatsystemet. Det er derfor nødvendigt, at eventuelle ændringer går noget videre, end de umiddelbart kortsigtede behov tilsiger. Kun derved kan der sikres det monetære samarbejde tilstrækkelige rammer til over et længere åremål at udvikle sig i retning af fuld monetær og finansiell integration.

SSB er en relativt stor arbeidsplass med vel 800 funksjonærer. Av disse arbeider 350 i Kongsvinger.

Vi har som hovedoppgave å kartlegge de samfunnsmessige behov for statistikk og analyse, utarbeide og publisere statistikk og utnytte statistikken til analyse av viktige samfunnsproblemer.

Blant de tilsatte finnes sosialøkonomer, geografer, aktuarer og andre med utdanning fra universitetet og høyskole.

KONSULENT/ FØRSTEKONSULENT

Ved Kontor for statistikk over bygge- og anleggsvirksomhet og tjenesteyting er det midlertidig ledig stilling for en person med høyere utdanning.

Arbeidet vil omfatte planlegging og gjennomføring av statistiske undersøkelser innen fagområdene bygg- og anlegg, tjenesteyting og varehandel.

Det legges vekt på samarbeidsegenskaper, god skriftlig og muntlig framstillingsevne og interesse eller erfaring fra arbeid med tall. Etaten er utpreget EDB-rettet og erfaring i bruk av skjermtterminal eller PC er en fordel.

Stillingen lønnes som konsulent/førstekonsulent etter kvalifikasjoner, ltr. 20-24/25/26 (kr 143.610—186.200). Fra lønnen trekkes 2% innskudd til Statens pensjonskasse.

Nærmere opplysninger om stillingen fås ved henvendelse til førstekonsulent Arild Thomassen, tlf. 066/85 427.

Skriftlig søknad med vitnemål og eventuelle attester sendes innen 1. juni 1988 til

KONGSVINGER

Administrasjonskontoret
Postboks 510 Stasjonssida
2201 Kongsvinger

Personlig inntektsfordeling*)

Inntektsulikheten for personlige inntektstakere målt ved Gini-indeks har vært relativt stabil i perioden 1970 til 1982. I denne artikkelen bruker vi A-indeks og M-kurver for å undersøke om alternative ulikhetsmål gir andre

AV
EVA NYGÅRD OG ERIK AARRESTAD

1. Innledning

Vi har beregnet ulikhetsmål for personlige inntektstakere i perioden 1970 til 1982. Bojer (1987)¹⁾ har vist at målt ved Gini-indeks har inntektsfordelingen for personer i 1970 åra vært forbausende stabil til tross for de endringer som har funnet sted i samfunnet i denne perioden. Vi har i tillegg til Gini-indeksen og Lorenz-kurven estimert A-indeks og M-kurver. M-kurven med tilhørende A-indeks er laget av Aaberge (1982).²⁾

Tallmaterialet er hentet fra SSBs inntektsstatistikker.

M-kurven tar utgangspunkt i den samme kumulative fordelingsfunksjon som Lorenz-kurven og kan estimeres ved hjelp av denne: $M(u) = L(u)/u$ der u er lik desilene.

Mens Lorenz-kurven sier hvor stor andel av totalinntekten en viss andel av populasjonen har, beskriver M-kurven forholdet mellom gjennomsnittsinntekten til en

resultater. Det viser seg at inntektsulikheten blant kvinner og de yngste aldersgruppene øker, mens ulikheten for menn og eldre aldersgrupper er forholdsvis stabil.

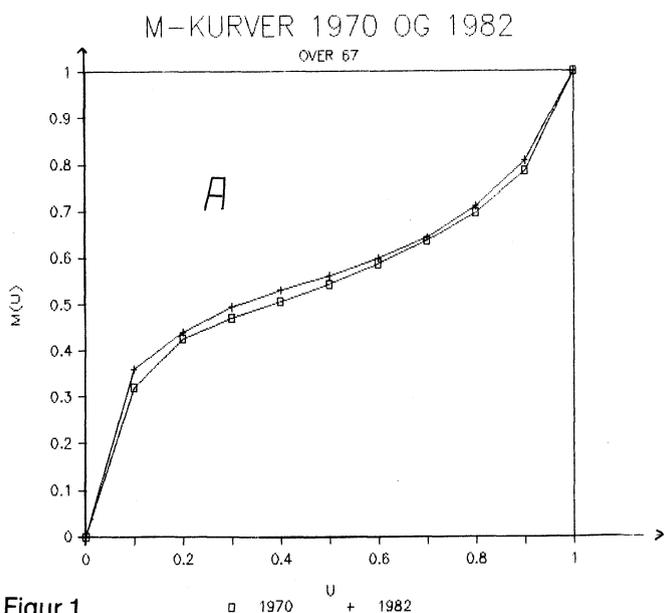
bestemt andel av populasjonen og gjennomsnittsinntekten til hele populasjonen.

Lorenz-kurven har to referanselinjer. Langs diagonalen har alle individer den samme inntekt. Når $L = 0$ for $u < 1$ og $L = 1$ for $u = 1$, har et individ all inntekt i populasjonen. M-kurven har tre referansepunkter. Ulikhetsreferansen er den samme som for Lorenz-kurvene, mens likhetsreferansen er $M = 1$ for alle u . Diagonalen er et uttrykk for uniform inntektsfordeling dvs. at det er like mange individer i hver inntektsklasse.

A-indeksen er lik arealet mellom M-kurven og linjen $M = 1$, se figur 1. A-indeksen varierer som Gini-indeksen mellom 0 og 1, der 0 indikerer at alle har lik inntekt og 1 representerer det andre ekstrempunktet. M-kurven gir større vekt til de lave inntekter, og fanger derved bedre opp endringer blant lavinntektstakere enn Lorenz-kurven, se figur 2 og 3.

2. Resultater

Vi har estimert Gini- og A-indeks for populasjonen fordelt på kjønn og alder. Når en skal tolke resultatene er det viktig å være klar over at definisjonen av inntektstakere ble endret i 1982. Etter den nye definisjonen blir personer som også får en eller annen form for skattefrie overføringer fra staten regnet som inntektstakere. Defi-

Figur 1.

□ 1970 + 1982

*) Artikkelen bygger på spesialoppgaven til 2. avd. sosialøkonomi. Vi vil takke Hilde Bojer for nyttige kommentarer.

¹⁾ Tidsskrift for samfunnsforskning. Bd. 28 s. 247-258.

²⁾ R. Aaberge. Om måling av ulikskap, SSB rapporter 9/82.

Eva Nygård er sosialøkonomistudent ved Universitetet i Oslo.

nisjonen på inntekt er imidlertid uendret, slik at vi nå får en del inntektstakere med null i inntekt. Det er grunn til å tro at dette betyr mest for kvinners inntektsfordeling og at noe av den økte ulikheten i 1982 kan føres tilbake til dette. Men tendensen til økt ulikhet kan spores også før 1982, se tabell 1.

a. Kjønn

Tabell 1. Gini- og A-indeks for menn og kvinner i perioden 1970-1982.

År	1970	1973	1976	1979	1982
Menn					
A	0.52	0.53	0.54	0.52	0.51
Gini	0.36	0.37	0.37	0.35	0.35
Kvinner					
A	0.56	0.56	0.63	0.58	0.62
Gini	0.40	0.41	0.47	0.42	0.45

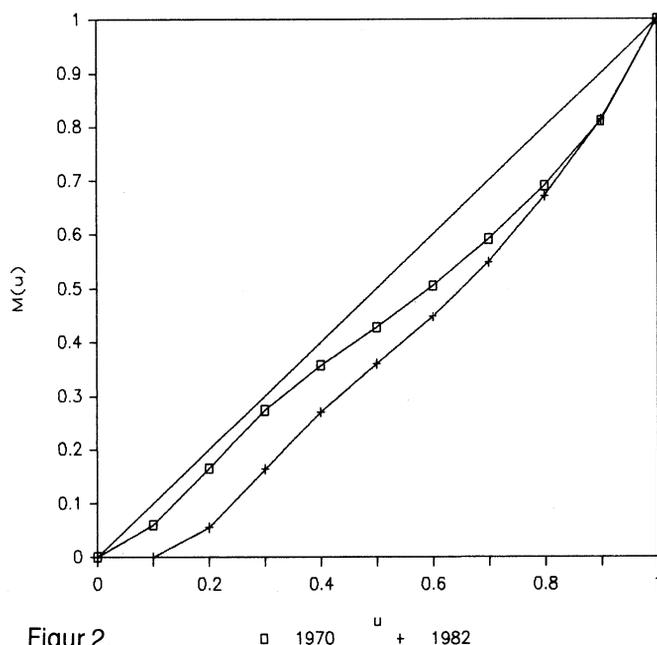
Resultatene viser at inntektsfordelingen for menn har vært relativt stabil i perioden, og det er bare tilfeldige variasjoner i indeksene. De estimerte funksjonsverdier av M-kurvene indikerer at det er blitt noen flere mannlige lavinntektstakere i perioden. I 1970 var gjennomsnittsinntekten til den laveste desil mannlige inntektstakere 9 prosent av total gjennomsnittsinntekt, mens i 1982 var denne andelen sunket til 6 prosent. Indeksen viser imidlertid en tendens til større likhet, slik at de resterende inntektstakerne må ha blitt jevnere fordelt.

A- og Gini-indeksene er uten unntak høyere for kvinner enn for menn. Dette strider mot Atkinson (1975)³⁾ som hevder at kvinnes inntekt er jevnere fordelt. Gini-indeksen viser en tendens mot større ulikhet. A-indeksen øker også forholdsvis jevnt i perioden. Figur 2 viser tydelig utviklingen mot større ulikhet. I 1970 utgjorde de

to laveste desiler kvinnelige inntektstakeres gjennomsnittsinntekt 16.5 prosent av totalgjennomsnittsinntekt. I 1982 var denne delen sunket til 5.5 prosent. Den tilsvarende utviklingen i Lorenz-kurvene var at i 1970 hadde 20 prosent av den kvinnelige befolkningen 3.3 prosent av inntekten, mens andelen sank til 1.1 prosent i 1982. Vi ser at for begge kurvene reduseres tallene med en tredjedel, men absolutt viser M-kurven tydeligere enn Lorenz-kurven utviklingen mot større ulikhet blant kvinnene.

Det har vært en jevn økning i kvinners yrkesaktivitet i perioden, men kvinnene har blitt mer og mer differensierte mhp arbeidstid. Dette kan være en av årsakene til at kvinner og menn har utviklet seg i forskjellig retning. Kvinnene har altså en mye skjevere inntektsfordeling

M-kurver, kvinner. 1970 og 1982.

Figur 2.

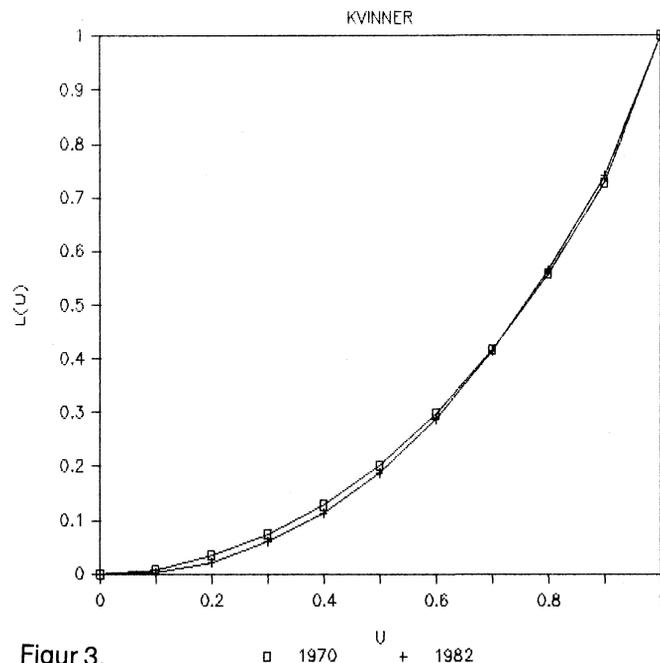
□ 1970 + 1982

³⁾ The Economics of Inequality, Oxford University Press 1975, 1. utgave.

Erik Aarrestad er sosialøkonomstudent ved Universitetet i Oslo.

LORENZKURVER 1970 OG 1982

Figur 3.

□ 1970 + 1982

enn menn. En må være klar over at siden det er blitt flere kvinner med egen inntekt har ulikheten i befolkningen som helhet gått ned, mens ulikheten blant de kvinner som har egen inntekt har økt. Atkinson (1975) fant at i 1973 var de engelske kvinners andel av menns medianinntekt 55 prosent, når han korrigerer for arbeidstid var den 61 prosent. Norske kvinners andel av medianinntekten var i samme år 42 prosent⁴⁾ når det ikke er korrigerert for arbeidstid. Dette er interessant, da det synes å være en utbredt oppfatning at norske kvinner er kommet lengre enn de fleste land når det gjelder likestilling på arbeidsmarkedet. Det er imidlertid mulig at yrkesdeltakelsen blant norske kvinner var høyere enn for engelske kvinner dette året, slik at flere norske kvinner hadde egen inntekt.

b) Alder

Analysen viser at populasjonen er tredelt. De aller yngste går mot større ulikhet, de eldste hadde økende ulikhet frem til 1976 og deretter redusert. I resten av populasjonen observerer vi et økende innslag av lav inntekt mens de resterende i gruppen blir mer likt fordelt.

Tabell 2. Gini- og A- indekser for aldersgrupper, årene 1970, 1973, 1979 og 1982.

	År	Gini-indeks	A-indeks
under 25 år	1970	0.467	0.636
	1973	0.485	0.652
	1976	0.525	0.686
	1979	0.515	0.677
	1982	0.543	0.705
fra 25 til 39 år	1970	0.344	0.515
	1973	0.345	0.511
	1976	0.379	0.561
	1979	0.351	0.526
	1982	0.379	0.562
fra 40 til 59 år	1970	0.365	0.522
	1973	0.366	0.522
	1976	0.376	0.546
	1979	0.386	0.541
	1982	0.350	0.516
fra 60 til 66 år	1970	0.383	0.531
	1973	0.390	0.532
	1976	0.390	0.546
	1979	0.386	0.541
	1982	0.379	0.532
over 67 år	1970	0.342	0.453
	1973	0.347	0.459
	1976	0.390	0.514
	1979	0.348	0.456
	1982	0.327	0.436

DE YNGSTE: Vi ser av tabell 2 at indeksene for den yngste aldersgruppen skiller seg merkbart ut, både ved å ligge på et høyt nivå og ved å vise stor økning

⁴⁾ Dette er den største andel av menns medianinntekt kvinner har hatt i perioden fra 1970 til 1982.

gjennom perioden. Ulikhetskurvene viser også entydig og radikal økning i inntektsulikhet. Andelen inntektstakere med lav inntekt øker samtidig med at høyinntektsgruppen får en stadig økende del av total inntekt.

Lorenz-kurven illustrerer dette; de 50 prosent av inntektstakerne med lavest inntekt får redusert sin andel av totalinntekten fra drøye 15 prosent i 1970 til bare 9.5 prosent i 1982. Utviklingen for de 10 prosent med høyest inntekt er motsatt; de øker sin andel av totalinntekten fra 27.6 prosent i 1970 til hele 31 prosent i 1982.

At 10 prosent av inntektstakerne har 3 ganger så stor andel av totalinntekten som de 50 prosent med lavest inntekt har, viser hvor utrolig skjevt inntekten er fordelt i denne aldersgruppen.

M-kurvene viser denne utviklingen bedre, de ligger lenger fra hverandre og de ligger langt fra likhetsreferansene.

Indeksene for aldersgruppen fra 25 til 39 år, viser at de utvikler seg fra å være en homogen gruppe i 1970, til å være en gruppe med stor ulikhet i 1982. I 1970 var indeksene de nest laveste, mens de i 1982 var nest høyest. Kurvene indikerer stor spredning i de lavere inntektsklasser. M-kurven viser at de høyere inntektsklassenes gjennomsnitts inntekt har utgjort en konstant andel av totalgjennomsnittet, og Lorenz-kurven viser at de har hatt en konstant andel av totalinntekten. Det er M-kurven som viser utslagene best for denne gruppen også. Denne aldersgruppen danner overgangen mellom to grupper av inntektstakere med ulike kjennetegn. Utviklingen i inntektsulikhet for denne aldersgruppen har da også trekk fra utviklingen for aldersgruppene både under og over. Dette leder oss til å tro at de yngste i gruppen sørger for den økte inntektsulikheten, mens det er de eldste inntektstakerne i gruppen som har høyest inntekt og blir mer homogene.

FOR INNTEKTSTAKERE FRA 40 TIL 66⁵⁾ ÅR, altså aldersgruppen som fanger opp de fleste i fullt arbeid, viser indeksene stor grad av stabilitet. Relativt til de øvrige aldersgruppene antyder indeksene imidlertid økt likhet. Inntektsulikheten for personer over 60 år ligger på et noe høyere nivå enn for de under. M-kurven viser at gruppen inntektstakere hvor gjennomsnittsinntekten utgjør en liten del av den totale gjennomsnittsinntekten øker. Gruppen som ligger sentralt i inntektsfordelingen får i begynnelsen av perioden lavere andel av gjennomsnittsinntekten for deretter å få en stadig økende andel. For de høyere inntektsgruppene har utviklingen gått mot stadig lavere andel av gjennomsnittsinntekten. Lorenz-kurven viser samme tendens for de ulike gruppene andel av totalinntekten. Dette betyr at utviklingen for denne aldersgruppen går mot en økt andel med lav inntekt, mens inntekten for hoved delen av gruppen blir jevnere fordelt.

INNTEKTSTAKERE OVER 67⁶⁾ ÅR, altså hovedsakelig pensjonister, har generelt lavest inntektsulikhet målt både ved Gini- og A-indeks. A-indeksen ligger på et mye lavere nivå enn for de andre aldersgruppene gjennom hele perioden, mens Gini-indeksen viser dette bare i 1982. I 1973 og 1976 viser Gini-indeksen relativt stor ulikhet for denne aldersgruppen. Kurvene og indeksene tyder på at denne aldersgruppen har gått gjennom en periode med økende ulikhet frem til 1976 og

⁵⁾ Til 69 år i 1970.

⁶⁾ Over 70 år i 1970.

deretter økende likhet. M-kurvene har form som en omvendt S, noe som indikerer at mange individer har omtrent samme inntekt (se figur 1). Dette stemmer godt overens med at gruppen hovedsakelig består av pensjonister.

Oppsummering: Populasjonen deler seg naturlig inn i tre grupper; De unge med stor/økende ulikhet, de middelaldrende med økende likhet og de eldste med meget stor likhet. Skillet mellom disse gruppene er mellom hhv. 25 og 39 år og 60 og 66⁵ år, noe som øker ulikheten for disse aldersgruppene. Videre ser vi at andelen med lav inntekt øker i alle yrkesaktive aldersgrupper. Dette kan tenkes å ha sammenheng med økt yrkesdeltakelse for kvinner, og den store tilbøyeligheten disse har til deltidsarbeid. M-kurven skiller generelt bedre enn Lorenz-kurven, og de tre referanse punktene gir mye og oversiktlig informasjon om inntektsulikheten. Gini- og A-indeksen skiller omtrent like mye mellom de forskjellige aldersgruppene, men A-indeksen skiller ut ekstremene bedre. I 1973, 1976 og 1979 rangerer de to indeksene gruppenes ulikhet forskjellig. I 1970 og 1982 er rangeringen lik, og vi har observert en utvikling

fra 1970:	under 25 år	til 1982:	under 25 år
	fra 60 til 66 år		fra 25 til 39 år
	fra 40 til 59 år		fra 60 til 66 år
	fra 25 til 39 år		fra 40 til 59 år
	over 67 år		over 67 år

der aldersgruppen under 25 år representerer høyest ulikhet og aldersgruppen over 67 år representerer lavest inntektsulikhet.

3. Avslutning

Vår analyse av inntektsulikheten i perioden fra 1970 til 1982 har vist at ulikheten øker blant kvinner og i de yngste aldersgruppene. Videre ser vi en generell tendens til økt andel av lavinntektstakere i hele populasjonen. En svakhet ved analysen er at vi ikke har beregnet konfidensintervaller for kurvene og indeksene. Vi har altså brukt skjønn i vår vurdering av utviklingen.

Finansanalytikernes OBLIGASJONS- OG PENGEMARKEDSSEMINAR 1988

TORS DAG 2. JUNI 1988 - INGENIØRENE'S HUS - OSLO

«NORGE SOM LÅNTAGERNASJON»

Program:

HOVEDPROBLEMER I NORSK ØKONOMI
DAGENS FINANS- OG KREDITTPOLITIKK
REGJERINGENS SYN PÅ ØKT KAPITALINNGANG SOM VIRKEMIDDEL I KREDITTPOLITIKKEN
EN UTENLANDSK AKTØRS SYN PÅ NORSK ØKONOMI
HVOR INTERESSANT ER NORGE SOM LÅNTAGER?
FINANSIERING AV DRIFTSUNDERSKUDET OG DET INNENLANDSKE KREDITTBEOH
DET DANSKE OBLIGASJONSMARKEDET
SAMMENLIGNING AV DE NORDISKE OBLIGASJONSMARKEDENE
NYE RAMMEBETINGELSER FOR DET NORSKE OBLIGASJONSMARKEDET

Deltagere:

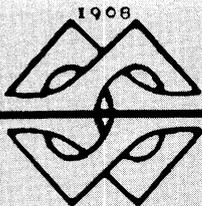
Bjørn Skogstad Aamo, Finansdepartementet
Kjell Andersen, International Economist
Mark Austin, Bankers Trust International, London
Thorleif Borge, UNI
Agnar Clausen, Bergen Bank
Leif Eide, Norges Bank

Harald Gullåsen, Kreditkassen
Arne Jon Isachsen, Elcon Partners
Hasse Nilsson, Sundberg & Co. København
Anders Utne, Saga Petroleum
Trond Wennberg, Norgeskreditt
Jarl Whist, Kreditkassen

Påmelding:

NORSKE FINANSANALYTIKERES FORENING
THE NORWEGIAN SOCIETY OF FINANCIAL ANALYSTS
Postboks 1276 Vika - 0111 Oslo 1 - Norway. Tlf. 02/41 81 46.

Redaktør:

Rolf J. Brunstad

Redaksjon:

Arild Hervik

Tor Hersoug

Torstein Bye

Knut N. Kjær

Kjell Erik Lommerud

Bent Vale

Redaksjonsutvalg:

Jarle Berge

Reidun Grefsrud

Steinar Juel

Harald Thune Larsen

Åmund Lunde

Elizabeth Nygaard

Jørn Rattsø

Karl Robertsen

Hans Henrik Scheel

Jon Strand

Anne-Birgitte Sveri

Stein Østre

Utgitt av

Sosialøkonomenes Forening

Formann: John L. Rogne

Bladets adresse:

Storgt. 26 IV

0184 OSLO 1

Telefon (02) 17 00 35

Telefax (02) 41 81 01

Postgiro: 5 16 78 87

Bankgiro: 6001.05.13408

Medlem av Den Norske**Fagpresses Forening**

Utkommer med 11 nummer

pr. år, den 15. i hver måned

unntatt juli.

Abonnement kr. 320,-.

Studentabonnement kr. 160,-.

Enkeltnr. kr. 40,- inkl. porto.

ANNONSEPRISER (ekskl m v a):

1/4 side kr. 2 650,-

3/4 side kr. 2 100,-

1/2 side kr. 1 550,-

Trykt i offset.

Reklametrykk Grafisk A.s.

Bergen

Nye forskningsrapporter

Rapportene fås kjøpt ved henvendelse til institusjonen.

INSTITUTT FOR ØKONOMI

Universitetet i Bergen, Jonas Reingt. 19, 5006 Bergen, Tlf. 21 28 45.

7/87 Erik Nesset:**En analyse av folketrygd og sparing.**

Dette er en hovedfagsoppgave i sosialøkonomi. Oppgaven prøver å klarlegge hvordan folketrygden har påvirket privat spareadferd i Norge. Dette problemet blir studert ved hjelp av en tidsserieanalyse, og en analyse av tverrsnittsdata. Tidsserieanalysen gir ikke-signifikante resultat. Tverrsnittsdata viser derimot at individet har en relativt stor tendens til forbruk av pensjonskapitalen i folketrygden.

8/87 Gaute Torsvik:**Stønader til kornprodusentane.**

I dette notatet vert dei totale overføringane til kornprodusentane omtala og utrekna (1985 tall er lagt til grunn). Notatet tek for seg både statsstønaden og skjermingsstønaden. Den totale stønaden vert rekna ut til å vera 2 466,151 millionar kroner. Kvart årsverk mottok 290 000 kr. og det vart gjeve 1,94 kr. i stønader pr. kg.

9/87 Bengt-Arne Wichstrøm:**Ekonomiaj teorioj pri justeco.**

Artikkelen gir en oversikt over økonomiske teorier for rettferdighet:

- Etter en innledende diskusjon om paretoeffektivitet, drøftes utvidelse av dette begrepet til ensstemmighet og valg av samfunnskontrakt.
- Deretter drøftes begrepet likhet, og hvorledes dette kan utvides til sjalusifrihet og lik prosedyre.
- Til slutt kombineres disse to tilnæringsmåtene i begrepet rettferdig samfunnskontrakt.

10/87 Sigve Tjøtta:**En partiell likevektsmodell for det norske jordbruket; formulert som et lineært komplimentaritetsproblem.**

Artikkelen tar for seg en modell for det norske jordbruket, (presentert i SSEF nr. 4/86). Modellen finner likevektspriser (og kvanta) når målene om å opprettholde jordbruks-sysselsettingen i næringssvake distrikter og sikring av en matforsyning, er oppfylt. Produksjonen beskrives ved en generalisert Leontief-funksjon. Markedets etterspørsel etter jordbruksprodukter representeres ved lineære funksjoner. Det er tillatt med eksport og import av produkter, og brukeren av modellen kan spesifisere importrestriksjoner.

11/87 Gaute Torsvik:**Stønader til Eggprodusentane.**

Dette arbeidsnotatet tek for seg tilskota frå staten til eggprodusentane. Det er berre statstønaden som er utrekna i notatet, skjermingsstønaden er det sett bort frå. Utfrå 1985 tall vert rekna ut at eggprodusentane mottok 138 mill. kr. i statstilskot. Dette gjer kr. 2,80 i tilskot pr. kilo og 129 360 kr. i statsstønad pr. årsverk.

12/87 Stein Ivar Steinshamn:**Om kapasitet, kvoter og konsesjoner i ringnotflåten.**

Notatet analyserer kapasitets- og lønnsomhetsproblemer i ringnotflåten. Det omfatter en modell for kapasitetsvalg med stokastiske kvoter både for den enkelte fartøyeier, og flåten som helhet. Videre følger en empirisk analyse av lønnsomheten, og en mål/middel analyse av statlige handlingsalternativer. Den viktigste konklusjonen er at kapasiteten bør reduseres med ca 40% i forhold til dagens nivå.

Den norske Bankforening og Bankforeningens Servicekontor er to samarbeidende organisasjoner for forretningsbankene som har samme styre og administrative ledelse.

SOSIALØKONOM

I økonomisk-politisk avdeling i Bankforeningens Servicekontor skal det ansettes en medarbeider med sosialøkonomisk embetseksamen eller lignende.

Arbeidsoppgavene i Økonomisk-politisk avdeling dekker hele det økonomiske felt, fra konjunkturanalyser til realøkonomiske, penge- og kredittpolitiske og bankøkonomiske utredninger. Arbeidet danner bl.a. grunnlag for drøftelser med myndighetene om den løpende penge- og kredittpolitikk, og kontakt- og kursvirksomhet overfor medlemsbankene, massemedia og politikere.

Arbeidsområdet vil primært være penge- og kredittpolitiske spørsmål, men vil også i noen grad kunne tilpasses den enkeltes interesser og kompetanse. Det kan nevnes at utvikling og bruk av makroøkonomiske modeller står sentralt i avdelingens arbeide, sammen med sektoranalyser både på real- og kredittsiden i økonomien. Avdelingen har et godt utbygd EDB apparat. Vi kan tilby et stimulerende faglig miljø, gode utviklingsmuligheter og konkurransedyktige lønnsvilkår.

Søker bør ha gode eksamensresultater. Vi håper på søknader fra både kvinner og menn.

Nærmere forespørsler rettes til dirktør Steinar Juel eller avd.direktør Alf Hageler på telefon (02) 41 18 30.

**Søknaden sendes innen 2. juni til
BANKFORENINGENS SERVICEKONTOR
Dronning Maudsgt. 15, Postboks 1489 Vika, 0116 Oslo 1.**